

Avrupa Birliği'nin Mali Cumhuriyeti'ndeki Eğitim Misyonu ile NATO'nun Afganistan'daki İl İmar Ekiplerinin Karşılaştırmalı Analizi*

Mustafa Türker ARI 

Doktora Öğrencisi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Başkent Üniversitesi, mustafaturkerari@gmail.com.

Atıf

Arı, M. T. (2025). Avrupa Birliği'nin Mali Cumhuriyeti'ndeki Eğitim Misyonu ile NATO'nun Afganistan'daki İl İmar Ekiplerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Bölge Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 191-229.

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Makale Tarihi

Geliş Tarihi: 24 Eylül 2025

Kabul Tarihi: 28 Ekim 2025

İntihal/ Etik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir.

Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Yayıncı

Ankara Sosyal Bilimler
Üniversitesi

Özet

Bu makalede, AB Mali Eğitim Misyonunun ve NATO İl İmar Ekiplerinin amaçlarına ulaşmak için merkezde kavramsal ve sahadaki icra aşamalarında ortaya çıkan taktik ve operasyonel gerçekler karşısında, kurumsal olarak ne tür bir planlama içerisinde bulunduklarına dair karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. AB ve NATO'da kurucu belgeler incelenmiş, faaliyetlere katılım sağlayan ülkelerde birincil kaynaklara başvurulmuş; sahada değişen duruma ilişkin ilgili yerel aktörlerce yapılan beyanlar ve değerlendirmeler gözden geçirilmiştir. Makale gerek AB'nin Mali'deki Eğitim Misyonunun gerek NATO'nun Afganistan İl İmar Ekiplerinin idamesinin ve başarısının, personel yapısı, eğitimi ve görev süresi, mali kaynakları, dinamik yerel siyasi ortam ve beklentiler ile uluslararası konjonktür gibi değişken unsurlara bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: AB, Mali, NATO, Afganistan, İmar.

* İşbu makalede belirtilenler münhasıran yazarın şahsî görüşlerini yansıtmaktadır.

A Comparative Analysis of EU's Training Mission in Mali and NATO's Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan

Mustafa Türker ARI 

PhD Student, Institute of European Union and International Relations, Başkent University, mustafaturkerari@gmail.com.

Citation

Arı, M. T. (2025). A Comparative Analysis of EU's Training Mission in Mali and NATO's Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan. *Bölge Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 191-229.

Article Type

Research Article

Article History

Submitted: 24 September 2025

Accepted: 28 October 2025

Plagiarism/ Ethic

This article has been reviewed by at least two referees and and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics.

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution Non-Commercial 4.0 International License (CC BY NC).

Publisher

Social Sciences University of Ankara

Abstract

This study analytically compares the conceptual development of both missions at home with the way in which their planning and execution varied when faced with tactical and operational realities on the ground. Relevant fundamental documents from NATO and the EU, as well as primary resources from the troop contributing countries have been studied. Declarations of local actors and their evaluations have also been examined to study the changes in the field. The research determines that the sustainability and success of both the EU Training Mission in Mali and the NATO Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan depended on issues such as personnel structure, training and tour term, financial resources, dynamic local political conditions and the overall international environment.

Keywords: EU, Mali, NATO, Afghanistan, Reconstruction.

Giriş

Günümüz dünyasında birçok bölgede krizler eşzamanlı olarak devam etmektedir. Avrupa’da Rusya-Ukrayna savaşı, Afrika’da Sudan’da ordu ve Hızlı Destek Kuvvetleri arasındaki silahlı çatışmalar, Libya’nın batısı ve doğusunda yaşanan gerginlikler bu bağlamda sayılabilir. Balkanlarda Sırbistan ve Kosova arasındaki gerginlikler ve nihayet Gazze’de Filistin halkının İsrail’in katliamları karşısında hayatta kalma mücadeleleri, uluslararası gündemin öne çıkan konularıdır. Krizlerin çatışmaya dönüşmemesi amacıyla yapılan arabuluculuk çalışmalarında, çatışma sonrasındaki istikrar çabalarında veya savaş sonrasında sağlanan barış anlaşmalarıyla oluşturulan denetim mekanizmalarında, eleştiriler varit olmakla birlikte, uluslararası teşkilatlar önemli sorumluluklar üstlenmektedir. “Misyon” adı altında oluşturulan çok uluslu görevlendirmelere üye ülkeler personel, mali ve lojistik katkılarda bulunmaktadır. Söz konusu misyonların oluşumuna, görev yönergesine ve uygulama aşamasına her teşkilatın ve ülkenin mevzuatına göre çalışma ilkeleri ve tecrübeleri yön vermektedir. Bu nedenle, her misyonun icra ettiği sorumluluğa göre bulunulan ülkeye, krizin yatıştırılmasına veya istikrarın sahafatına katkısı farklı boyutlarda gerçekleşmektedir.

Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (*North Atlantic Treaty Organisation*, NATO) ve Avrupa Birliği (AB), sorumluluk alanları olan coğrafyalarının dışında misyon konuşlandırma bakımından önemli tecrübeye sahiptir. NATO, bugüne kadar 19 operasyonu tamamlamış olup, halen 5 operasyon sürdürmektedir (NATO, 2025). AB ise, 12’si sivil, 8’i askeri, 1’i sivil ve askeri olmak üzere halen 21 Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) operasyonu yürütmektedir (AB, 2023C).

AB’nin Mali’deki Avrupa Birliği Eğitim Misyonu (*European Union Training Mission in Mali*, EUTM) ve NATO’nun Afganistan’daki Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (*International Security Assistance Force*, ISAF) İl İmar Ekipleri (*Provincial Reconstruction Teams*, PRT) misyonlarının ele alındığı makalede, iki faaliyetin kuruluş süreçlerinin nasıl geliştiği incelenmiştir. İlgili ülkelerden gelen taleplerin neler olduğu ve bu taleplere ilgili uluslararası teşkilatlar tarafından ne tür bir karşılık verildiği tespit edilmiştir. Misyonların kuruluş aşamasında ve sonrasında sahada karşılaştığı durumların ne olduğu ve sahada değişen koşullarda ne tür benzerlikler ve farklılıkların bulunduğu soruları temelinde, sahada görev yapan yazarın tecrübelerinin de ışığında karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır.

2. Avrupa Birliği Mali Eğitim Misyonu (EU Training Mission Mali, EUTM)

2.1. Misyon öncesindeki ortam:

2007 yılında ismini değiştirerek Mağrib El Kaidesi (*Al-Qaïda au Maghreb islamique*, AQMI) olan Vaaz ve Mücadele için Selefi Grup (*Le Groupe salafiste pour la prédication et le combat*,

GSPC), Sahra'nın güney bölgelerine yuvalanmaya başlamış, Mali'nin kuzeyinde iş, kabile/etnik ve siyasi çıkar edinme stratejisini izlemiştir (Thurston, 2020: 66). 2012 yılında bölgede Azawad'ın Özgürlüğü için Ulusal Hareket (*Mouvement national de libération de l'Azawad* - MNLA) tarafından başlatılan ayrılıkçı isyan, İnananların Koruyucusu (*Ansar ad-Din*), AQMI ve Batı Afrika'da Cihat ve Birlik için Hareket (*Mouvement pour l'unicité et le jihad en Afrique de l'Ouest*, MUJAO) gibi aşırı dini eğilimli terör grupları tarafından ilk aşamada desteklenmiştir (Thurston, 2020: 127). Kidal, Timbuktu ve Gao şehirlerinde isyancılar tarafından kontrol sağlanmış, Mali silahlı kuvvetlerinin saldırılar karşısında etkisiz kaldığı görülmüştür.

Kuzeydeki isyanın Mali silahlı kuvvetleri tarafından bastırılmaması, 21 Mart 2012 günü Bamako'da bir askeri darbe yapılmasına neden olmuş ve Yüzbaşı Amadou Haya Sanogo, Hükümetin görevine son verildiğini açıklamıştır. 6 Nisan 2012 tarihinde, MNLA, bağımsız Azawad Cumhuriyeti'nin Mali'nin kuzeyinde kurulduğunu ilan etmiştir. Bilahare, 12 Nisan 2012 tarihinde geçici Devlet Başkanı Dioncounda Traoré görevine başlamıştır. Çalkantılı bir siyasi dönem yaşanırken, 2012 Aralık ayında MNLA, Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (*Economic Community of West African States*, ECOWAS) ve Ansar Ad-Din arasında yürütülen müzakerelerde ilke olarak Mali'nin siyasi birliği üzerinde mutabakat sağlanmıştır. İslami grupların kuzeyde Konna şehrini ele geçirmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) çağrısı (BM, 2013) temelinde Fransa'nın, Afrika Birliği liderliğindeki Uluslararası Destek Misyonu'yla (*African-led International Support Mission to Mali*, AFISMA) birlikte Mali'nin kuzeyine askeri operasyonu Ocak 2013'te başlamıştır. Söz konusu operasyon çerçevesinde Konna, Timbuktu ve Gao'dan terör grupları temizlenmiştir. 2013 Haziran ayında isyancı Tevarik (Touareg)¹ gruplarla Mali hükümeti arasında bir barış anlaşması imzalanmış ve BM Mali Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonu (*Mission multidimensionnelle intégrée des Nations Unies pour la stabilisation au Mali*, MINUSMA) da 1 Temmuz 2013 tarihinde AFISMA'dan operasyonu devralmıştır (Afrika Birliği, 2013). Aynı yıl yapılan seçimler sonucunda İbrahim Boubacar Keïta, yemin ederek 4 Eylül 2013 tarihinde Devlet Başkanı olarak görevine başlamıştır (Britannica, 2025).

Siyasi istikrar ve güvenliğin sağlanması amacıyla Mali'de 2012 yılının başından itibaren yoğun bir uluslararası mevcudiyet yerleşmiştir. AFISMA, MINUSMA, Fransa'nın "Serval" ve daha sonraki "Barkhane" operasyonları, Avrupa Birliği tarafından başlatılan EUTM-Mali (*EU Training Mission-Mali*) askeri misyonu ile EUCAP Sahel-Mali sivil misyonu, Mali'deki uluslararası aktörlerin önde gelenleri olmuştur. Söz konusu uluslararası örgütlerin faaliyetleri,

¹ Tevarikler (*Fransızca Touareg*), kuzey ve batı Afrika'da yaşayan kabilelerdir. Cezayir, Mali, Libya, Nijer ve Nijerya'ya uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Tevarikler, Berberi dilini konuşmaktadır. Tevarikler ilgili ayrıntılı bilgi için (Tandoğan, 2018).

ülkede 2020 yapılan askeri darbeye kadar kesintisiz sürmüştür. MINUSMA'nın görev süresi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 30 Haziran 2023 tarihinde almış olduğu kararla sona ermiştir (BM, 2023A). Anılan karar uyarınca MINUSMA unsurlarının Mali'den ayrılış süreci 31 Aralık 2023 tarihinde tamamlanmıştır (BM, 2023B).

Mali'de 18 Ağustos 2020 günü yapılan askeri darbeye, 2018 yılındaki seçimleri yeniden kazanarak ikinci dönem iktidarda bulunan Devlet Başkanı Ibrahim Boubacar Keita'nın görevine son verilmiştir (United States Institute of Peace, 2020). 24 Mayıs 2021 günü, darbe içinde bir darbe daha yapılmış, geçiş Hükümeti devlet Başkanı Bah N'Daw ve Başbakan Moctar Ouane azledilmiş; Devlet Başkanlığını Albay Goïta üstlenmiştir (AB, 2021C).

Son dönemde ülkede yaşanan askeri darbeler, uluslararası aktörlerin Mali'deki çalışmalarının etkinliği hakkında duraksama ve eleştirileri de beraberinde getirmiştir (Coen, 2021). AB tarafından Mali'deki AB askeri eğitim misyonu EUTM-Mali'nin sahada kalıcı bir etki yaratmadığı gerçeğinin kabul edilmesinde yaşanan güçlükler (Tull, 2022A) ile ülkedeki Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası faaliyetlerinin (EUTM'e ilaveten EUCAP-Sahel) geleceğine yönelik endişeler, Mali iç siyasetinin ve uluslararası koşulların değişmesiyle artmıştır.

2.2. Misyon'un kuruluş süreci:

Mali Geçiş Yönetimi Devlet Başkanı Dioncounda Traoré ve Başbakanı Cheikh Modibo Diarra, 12 Eylül 2012 tarihinde BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'a bir mektup göndererek BM Şartı'nın VII. başlığı altında BMGK'nın alacağı bir kararla Mali'nin isyancılar tarafından işgal edilmiş kuzey bölgelerini geri almak amacıyla Mali Silahlı Kuvvetlerine destek için bir uluslararası kuvvetin gönderilmesini talep etmişlerdir (Le Point, 2012). Mali Geçiş Yönetimi, BM Genel Sekreteri'ne 12 Ekim 2012 tarihinde göndermiş olduğu diğer bir mektupla, Mali'nin kuzeyinde işlenmiş suçların faillerinin yargılanmasında yerel makamlara destek olmak amacıyla bir uluslararası askeri kuvvetin desteğini talep etmiştir. BMGK, Mali makamlarına gerekli desteğin sağlanması çağrısında bulunmuş, Mali Savunma ve Güvenlik Güçlerine destek amacıyla AB tarafından planlanan askeri misyonunun not edildiği kaydedilmiştir (BM, 2012). Böylece, daha önce esasen Fransa'nın girişimleriyle AB bünyesinde önceden başlatılmış olan, bir askeri misyon planlanmasına ilişkin süreç de hız kazanmıştır.

AB Konseyi 23 Temmuz 2012 tarihindeki toplantısında, Mali'de giderek kötüleşen durumun bölgesel ve uluslararası istikrara olumsuz etkilerinin bulunduğunu bildirmiştir. Mali'nin kuzeyinin suç şebekeleri ve terör gruplarının kontrol ettiği bir üs haline gelmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Silahlı saldırılar kınanmış; AB Güvenlik ve Kalkınma Stratejisinin bölge ülkeleri de (Nijer ve Moritanya) dâhil edilerek uygulamaya konulacağını açıklamıştır. Mali silahlı ve güvenlik kuvvetlerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik

çalışmalara AB'nin katılımı konusunda AB Yüksek Temsilcisinden önerilerde bulunmasını istemiştir (AB, 2012).

AB Konseyi, Mali silahlı kuvvetlerinin eğitimine katkı amacıyla AB askeri misyonu kurulmasına dair kararı 17 Ocak 2013 günü almıştır (AB, 2013). Böylece, EUTM-Mali'nin AB müktesebatına göre kuruluş süreci tamamlanmış ve uygulama safhasına geçilmiştir.

EUTM-Mali'ye, devlet otoritesinin ülke sathına genişletilmesi amacıyla ilk yönergede (a) Mali Silahlı Kuvvetlerine eğitim desteği sağlanması, (b) komuta, kontrol, lojistik zincir, insan kaynakları, insan hakları ve sivillerin korunması amacıyla eğitim ve tavsiye vermek görevleri mezkûr kararlar tevdi edilmiştir. AB Konseyi, ayrıca, misyonun ülkedeki meşru sivil yönetimin Mali Silahlı Kuvvetleri üzerindeki siyasi kontrolü güçlendirmeye yönelik koşulların desteklenmesi amacına matuf olduğunu vurgulamıştır (AB, 2013).

EUTM-Mali'nin ilk iki görev süresi (2014-2016), yukarıda belirtilen sorumluluklarla icra edilmiştir. Misyonun üçüncü görev süresinde (2016-2018), sorumluluk alanı Mali'nin kuzeyine ilerletilerek, Gao ve Timbuktu bölgelerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir (AB, 2016). EUTM-Mali'nin G5 Sahel ülkeleri (Mali, Burkina Faso, Çad, Moritanya ve Nijer) silahlı kuvvetlerine destek sağlayacağı bildirilmiştir. Misyonun dördüncü görev süresine (2018-2020) dair kararıyla, misyona yeni bir görev daha ekleyerek G5 Sahel Müsterek Kuvvetinin karargâhının operasyonel hale getirilmesine destek verileceği belirtilmiştir (AB, 2018).

EUTM'in görev süresi 24 Mart 2020 tarihinde beşinci kez, 18 Mayıs 2024 tarihine kadar uzatılmış; bu dört yıllık süre için 133,4 milyon Euro bütçeye sahip olacak operasyonun bu defa görev tanımında değişiklik olmamış (AB, 2020A), ancak görev alanı Mali'nin tamamını kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Spain Ministry of Defense, 2024). EUTM-Mali, AB'nin 2011'de kabul ettiği "Sahel için Güvenlik ve Kalkınma Stratejisi"ne (AB, 2011) uygun olarak tasarlanmış bir askeri misyondur.

Emma Skeppström, Cecilia Hull Wiklund ve Michael Jonsson'a göre, AB'nin Sahel Stratejisi'nin bir uygulaması olan EUTM-Mali askeri misyonu, AB'nin Sahel'e yönelik, "Güvenlik Sektörü Reformu"na (*Security Sector Reform*, SSR) yüksek öncelik verilen daha geniş bir perspektifi kapsamındadır. Bu nedenle, EUTM-Mali (ve EUTM-Somali), iç çatışma yaşayan ülkelerin SSR reformları çabalarına destek olmak amacıyla yeni bir konsept olarak uygulamaya konmuştur (Emma, vd. 2015: 353-367). Bununla birlikte, değişen iç ve dış siyaset ile dinamik yerel koşullar, konseptlerin uygulanabilir olup olmadığı bakımından önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3. EUTM-Mali'nin Karşılaştığı Güçlükler ve Sınamalar

EUTM-Mali, evveleminde ülkedeki siyasi istikrar ve güvenlik ortamının iyileştirilmesi açılarından önemli bir girişim olarak değerlendirilmiştir. Mali tarafının da EUTM-Mali'den beklentileri yüksek seviyede olmuştur. Nitekim misyon henüz Mali'ye konuşlanmadan 27 Mart 2013 günü bir mülakat veren dönemin Mali Dışişleri Bakanı Tieman Coulibaly, bu yüksek beklentilere değinerek, Mali ordusunun her türlü ekipmana ve eğitime ihtiyacı bulunduğuna dikkat çekmiştir (EU Security and Defence, 2013). Sahel bölgesinde giderek kötüleşen ve Avrupa'nın coğrafi eşiğine yerleşmiş terör gruplarının ileriki dönemde Avrupa güvenliğine yönelik oluşturduğu potansiyel tehdidin bertaraf edilmesinde, maliyeti düşük, riski az ve süratle konuşlandırılabilir nitelikte bir misyon olarak takdim edilmiştir (Emma, vd. 2015). Rachel'in incelemesine göre, AB içinden geniş katılım ve askerlerinin birlikte çalışabilirlik kriterleri bakımından misyon, başarılı dahi olmuştur (Rachel, 2014: 91-119). Ancak, özellikle 2014 sonrası dönemde, sahadaki gerçekler ve raporlar, misyonun Mali'ye yönelik genel amaçlarına erişim bakımından aksi bir duruma işaret etmektedir (Baudais ve Maiga, 2022).

Nitekim, 2013 yılından itibaren ülke genelinde güvenlik ve istikrar tedricen kötüleşmiş, Mali hükümeti kuzeyde saha hakimiyetini kaybetmiştir. Kuzeyden orta bölümlere nüfuz alanlarını genişleten (Tull, 2022B) terör örgütleri, 2016'dan itibaren BM MINUSMA misyonuna saldırabilmişler, Mopti ve Segou bölgelerinde, Katiba Macina liderliğinde ayaklanma başlatmışlar, devlet memurları ve güvenlik güçleri bu bölgelerden daha güneye, başkent Bamako'ya tahliye edilmişlerdir. İstikrarsızlık, Mali'nin Nijer ve Burkina Faso sınırlarına genişlemiştir. Tüm bu olumsuz gelişmeler, BM, AB, G5 Sahel ve Fransız "Barkhane" kuvvetleri tarafından Mali silahlı kuvvetleri ve iç güvenlik birimlerine (polis ve jandarma) verilen yoğun eğitim ve sağlanan desteğe rağmen gerçekleşmiştir (Tull, 2021). Mali Hükümetinin bir değerlendirmesine göre, 2013-2021 yılları arasındaki sözkonusu uluslararası mevcudiyete rağmen, geline aşamada ülke bölünme riskiyle karşı karşıya kalmıştır (ORTM, 2022A).

Bu durum, farklı dönemlerde AB kurumları tarafından yayımlanan raporlara da yansımıştır. AB Sayıştay'ının Avrupa Parlamentosuna (AP) ilettiği EUTM Sahel misyonları (Mali ve Nijer) özel raporuna ilişkin olarak Sayıştay üyesi Bettina Jackobsen'in 25 Haziran 2018 günü Parlamentoda yaptığı sunumda, misyonların çalışmalarının, içinde bulunulan ortamdan kaynaklanan zorluklar ve operasyonel verimsizlikler nedeniyle yavaş kaldığına dikkat çekilmiştir. Misyonların personelinin yeterli düzeyde pratik yönerge almadıklarının, AB Dış İlişkiler Servisinin ve Komisyonun misyonlara (görevin icrasına yönelik) gerekli desteği sağlamadığının ve bazı durumlarda ilgili prosedürleri izlemediğinin saptandığı kaydedilmiştir.

Bu durumun da sahadaki çalışma şartlarıyla mütenasip olmadığını açıklamıştır (ECA, 2018). AP ise 2020 yılında kabul ettiği bir kararda, EUTM dâhil AB misyonlarının sürdürülebilirliğinden ve etkisizliğinden bahsetmiş, bu durumun nedenlerine değinmiş ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Fransa Dışişleri Bakanlığı eski mensuplarından Laurent Bigot, EUTM-Mali'ye yönelik eleştirileri bütçe açısından değerlendirmiştir. Mali ordusunun tamamen harekât gücünden yoksun olduğunu belirtmiş, EUTM-Mali misyonunun finansmanı harcanan milyonlarca Euronun hangi amaca hizmet ettiğini sorgulamıştır. Misyon için tahsis edilen bütçenin yarısının koruma ve güvenlik tedbirleri için harcandığını, Mali'deki askeri varlığın meşruiyet tartışmalarını da beraberinde getirdiğini belirtmiştir (DW, 2020).

EUTM-Mali, AB'nin Sahel için Güvenlik ve Kalkınma Stratejisi çerçevesinde değerlendirilmesine rağmen, görevlerine ağırlıklı olarak güvenlik ve güneyden kaynaklanan tehditlerin ortadan kaldırılması odaklı bir bakış açısıyla yaklaşıldığını hatırd tutmanın isabetli olacağı düşünülmektedir. Bu güvenlik-odaklı yaklaşımın, özellikle EUTM-Mali'ye katkıda bulunan ülkelerin yetkililerinden, misyona katılan askerin görev sürelerinin uzatımı sırasında yapılan konuşmalara da hâkim olduğu görülmektedir. Örneğin, Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas, 2020 yılında yaptığı konuşmada, Sahel bölgesiyle ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“...Mali ve Sahel ile Almanya arasında dört bin kilometre mesafe vardır. Bu mesafe, birçok kişinin, Mali'nin bizimle bir alakası olmadığını düşünmesi için yeterlidir... (Ancak) 2012 Mayıs ayında Mali'deki terör saldırılarını düşünün. Oradaki gelişmeler, sadece komşu çevremizi tehdit etmemekle kalmamakta, Avrupa'ya terörizm, örgütlü suç ve yasadışı göçü de hızlandırmaktadır... Mali, Alman ordusunun dünyadaki ikinci en büyük konuşlandığı ülkedir. Vatandaşlarımız DEAŞ ve El-Kaide'nin terör şiddetine maruz kalmıştır. Mali'de bulunmamızın haklı gerekçeleri vardır.” (Federal Foreign Office, 2020).

Hoez bu yaklaşımı eleştirmektedir. AB, EUTM-Mali misyonunu kurarak, tamamen kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş, çünkü Avrupa'ya Sahel bölgesinden yönelecek tehditleri ortadan kaldırmak amacını gütmüş; Avrupa normlarını ve değerlerini Mali Silahlı Kuvvetlerindeki elit gruba aktararak, yabancı bir ülkenin ordusunun yeniden inşasını ve Avrupa normlarıyla uyumlu hale getirilmesini istemiştir (Hoez, 2020). Coen ise Pye'den aktararak, Sahel'in, AB'nin kendisini bir “güvenlik aktörü, kriz ve istikrarsızlık yöneticisi” olarak tanımlamak amacıyla AB tarafından bir “deneyim laboratuvarı” olarak görüldüğünü

belirtmektedir. AB tarafından da kabul edildiği üzere, EUTM, Mali silahlı kuvvetlerine stratejik danışmanlık yapma ve askeri eğitim sağlama hedeflerine ulaşamamıştır (Coen, 2021).

EUTM-Mali misyonunun hedeflerine ulaşamamasındaki nedenlerin, sahada karşılaşılan sorunlar ve misyonun eksiklikleri bağlamında aşağıdaki sekiz alt başlıkta incelenmesi mümkündür.

2.3.1. Mali Silahlı Kuvvetlerinin Genel Durumu

Mali silahlı kuvvetleri EUTM misyonunun konuşlanması öncesinde olumsuz bir izlenim vermiştir. Boisvert'e göre, 2012 yılındaki terör saldırılarından önceki otuz yılda Mali silahlı kuvvetlerinin taktik, operasyonel ve stratejik seviyelerde sorunları bulunmaktadır (Boisvert, 2016). Tull ise, 1990'larda Mali'de yaşanan siyasi liberalleşme sürecinde, silahlı kuvvetlerin ihmal edildiğini ve gücünü kaybettiğini, reform çabalarının ise ilave sınamalar doğurduğunu belirtmektedir. Nitekim EUTM-Mali misyonunun faaliyetlerine 2013 yılında başlamasından önce Mali silahlı kuvvetlerinin büyük bir bölümü, terörle mücadele operasyonları yürütmek üzere bilfiil sahada bulunmaktadır. Tull'a göre, EUTM konuşlanması öncesinde Mali'nin siyasi ve askeri liderleri, silahlı kuvvetlerin yeniden yapılanması veya reformuna değil, savaşa odaklanmış durumdadır. Operasyonlardan asker çekip, eğitim faaliyetlerine yönlendirilmesi operasyon alanında güç kaybıyla eş anlamlıdır. Bu nedenle, EUTM-Mali misyonunun vereceği eğitime katılacak Malili askerlerin sayısı, operasyonlara katılıma dair yüksek seviye (%75) nedeniyle sınırlı kalmıştır. Öte yandan, Mali güvenlik sektörüne yolsuzluk hâkimdir. İnsan kaynakları ve askeri lojistik alanlarında işlemeyen bir düzen mevcuttur. Mali silahlı kuvvetlerinin profesyonel bir orduya dönüşmesine dair pek az umut vardır (Tull, 2021).

Mali silahlı kuvvetlerinin içinde bulunduğu durum hakkında Fransa Senatosu'na sunulan bir raporda yer alan aşağıdaki tespitler de durumun vahametini göstermektedir:

“...Güvenlik güçlerinde (ordu ve kolluk kuvvetleri) insan kaynaklarının kötü yönetimi mevcuttur... Güvenlik güçlerinin toplam mevcudunu Mali makamları dahi bilmemekte, sadece bazı tahminlerde bulunmaktadır... Mali güvenlik kuvvetleri görevlerini ifa edememektedir... Kötü eğitim almışlardır... Maaşları düşüktür. Bu durum, yolsuzlukları beslemektedir... Emir-komuta zinciri sorunludur... Askeri üslerle sahadaki birlikler arasında güvensizlik vardır... Atamalar, liyakat esasına göre değil, kayırmacılık ve yolsuzluklarla göre yapılmaktadır... Askeri teçhizat bakımından kronik yetersizlikler vardır. Bazen bu yetersizliklere, kişisel donanımda (silah, mühimmat vb.) da rastlamak

mümkündür...Askeri tedarik zinciri sorunludur. Yaşam malzemeleri, akaryakıt, sağlık malzemeleri ve suyun temininde yaşanan güçlükler, sahadaki askerlerin hayatını karmaşık hale getirmektedir.” (Fransa Temsilciler Meclisi, 2017)

AB tarafından 2022 yılında hazırlanan bir rapora göre 28.000 askerden, iç güvenlik birimleri (polis, jandarma ve ulusal muhafız) 25.000 kişiden oluşan Mali silahlı kuvvetlerinin %90'ı sahada konuşlanmış olup, operasyonel görevler icra etmekte ve yapısal sorunlarla karşılaşmaktadır. Mali silahlı kuvvetlerinin istihbarat kurumsal yapısının geliştirilmesi sürecinde olumlu ilerlemeler sağlanmış olmakla birlikte, teknik ve insan kaynakları bakımından istihbarat toplama kapasitesinin eksikliği önemli bir endişe kaynağıdır. İstihbarat toplama imkân ve yetenekleri 2012 yılından bu yana orta ve kuzey Mali'ye genişletilememiştir. Bu imkân ve yetenekler zamanla zayıflamıştır. Mali makamları, bu alanda yapılması gerekli reformları sahiplenmediklerinden, ilerleme sağlanamamıştır. 2021 Aralık ayından itibaren Rus Wagner paralı askerlerinin Mali'de konuşlanması, Mali ordusunun operasyonel konuşlanmasını değiştirmiştir (AB, 2022C).

Yukarıdaki olumsuz tablo, EUTM-Mali misyonunun Mali'deki güvenlik sektörü reform çalışmalarında ve uygulanmasında esasen daha en başından kapsamlı bir görev yönergesine sahip olması gerektiğini göstermektedir. Ancak, misyonun görev yönergesinde kısıtlayıcı birtakım unsurlar bulunmaktadır.

2.3.2. EUTM-Mali Askeri Misyonunun Görev Yönergesine İlişkin

Kısıtlamalar

EUTM-Mali misyonunun görevi, Mali silahlı kuvvetleriyle doğrudan terörle mücadele veya iç güvenlik operasyonları yürütmeyi kapsamamaktadır. Misyonun temel yaklaşımı, eğitilecek birimlerin sahada operasyonlar yaparak devlet otoritesinin ülke geneline yayılacağı varsayımı üzerine kuruludur.

İlk görev yönergesine göre EUTM-Mali personeli yalnızca karargâh ve eğitim merkezlerinde görev yapmış, sahada eğitim verilen personele eşlik edememiştir. Avrupa Parlamentosu, 2020 yılında yayımladığı raporda bu kısıtlamaya dikkat çekmiş ve eğitmenlerin sahada görev yapabilmeleri için yetkilendirilmesini talep etmiştir (AB, 2020B). Ancak güvenlik gerekçeleriyle bu yetki verilmemiştir. Bu durum, misyonun kuruluş safhalarında AB ülkeleri arasında tartışılmıştır: Fransa, İspanya ve İtalya müdahaleyi savunurken, Almanya, Birleşik Krallık ve Nordik ülkeler güvenlik riskleri nedeniyle çekingen davranmıştır (Fransa Temsilciler Meclisi, 2017).

Eğitime katılacak Malili personelin seçiminde EUTM'in müdahalesi bulunmamaktadır. Bu durum, Mali toplumunun tüm kesimlerini temsil edip etmediği konusunda soru işaretleri doğurmuştur. Sahadaki bazı mülakatlara göre, kuzeyden gelen Tevarik kökenlilerin sayısı azdır; ikinci eğitim döneminde daha da azalmış, üçüncü dönemde ise hiç Tevarik katılmamıştır (Skeppström, Hull Wiklund ve Jonsson).

Komuta-kontrol eksikliği, misyonun ilk planlama safhalarında önemli bir sorun teşkil etmiştir. Taburlarda komuta-kontrolün sağlanabilmesi için komutanların eğitimine yer verilmemiş, bu durum sahada sorunlara yol açmıştır. Üçüncü eğitim döneminde bu eksiklik giderilmeye çalışılmış; ancak eşgüdüm düzeyi ve sahadaki diğer uluslararası unsurlarla koordinasyon hakkında bilgi sınırlıdır (Emma, vd., 2015).

2.3.3. EUTM-Mali Eğitimlerinin Etkinliğinin Ölçülememesi

Misyon, 2016-2019 döneminde Müşterek Mobil Eğitim Timleri sekiz bölgede Mali silahlı kuvvetlerine bağlı Müşterek Silahlı Taktik Grupları eğitmiş, daha sonra bu süreç 'eğitmenlerin eğitimi' şekline dönüştürülmüştür. Bu konuda Mali tarafından da bir beklenti ve talebin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mali Dışişleri Bakanı Abdoulaye Diop, Mali ve Fransa arasındaki ilişkilerin gerginlik sürecinin yaşandığı 2022 yılının başında verdiği bir mülakatta, EUTM eğitim çabalarında sürekliliğin sağlanması bakımından eğitmenlerin eğitimi safhasının önemine değinmiştir (B2 le Quotidien, 2022). Ancak, EUTM tarafından eğitilen Malili eğitmenlerin daha sonra nasıl bir eğitim verildiğine dair bilgi elde edilememiş; sahada verildiği söylenen eğitimlerin gözetim ve denetimi sağlanamamıştır (Baudais ve Maiga, 2022). Bu konudaki bilgi açığının, sahada Mali silahlı kuvvetleriyle birlikte terörle mücadele operasyonları yapan Fransız "Barkhane" operasyonuna katılan askerlerin geri bildirimleriyle telafi edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, Fransa bu bilgilerin derlenmesi amacıyla ilave görevlendirme yapmayacağını bildirmiştir (Emma, vd. 2015). Bu noktaya değinen AB Sayıştay'ı da eğitimlerin takibinin yetersiz kaldığına dikkat çekmiştir. AB Sayıştay'ı üyesi Bettina Jackobsen, misyonların performans göstergelerinin zayıf olduğunu, görevlerin amaçlarına ne ölçüde ulaşıldığının gereği gibi izlenmediğini belirtmiştir (ECA, 2018). EUTM-Mali misyonunun ölçme ve değerlendirme yapamadığı bir başka konu ise, Mali silahlı kuvvetlerinin gerçekleştirdiği rapor edilen insan hakları ihlalleridir. Misyonun eğitim programlarında insan hakları konuları da bulunmaktadır (AB, 2022A).

Human Rights Watch'un raporunda, Mali güvenlik güçleri tarafından 2020 Aralık-2021 Ekim döneminde 40'ın üzerinde şüpheli veya sivilin infaz edildiği ileri sürülmüştür (Human Rights Watch, 2022). ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan 2021 İnsan Hakları

Raporunda, Mali güvenlik güçleri tarafından yapıldığı öne sürülen keyfi infazlara ayrıntılı olarak değinilmiştir (US State Department, 2021). Human Rights Watch, Mali güvenlik güçleri tarafından infazların 2012-2017 döneminde de yapıldığına işaret etmiştir (Human Rights Watch, 2013). Aynı kuruluş, Mali'nin Moura bölgesinde 27-31 Mart 2022 tarihlerinde yapılan ve Mali ordusuna ilaveten Rus Wagner paralı askerlerinin katıldığı ileri sürülen bir operasyonda yaklaşık 300 sivilin infaz edildiğini rapor etmiştir (Sudouest, 2022). Söz konusu iddiaları MINUSMA araştırmıştır (BM, 2022C). Bu bağlamda, EUTM-Mali eğitimlerinin verildiği dönemlerde, Mali güvenlik güçleri tarafından insan hakları ihlallerinin yapıldığı sonucuna varılması mümkün ise de, bu ihlalleri gerçekleştirenler arasında EUTM-Mali eğitimine katılanların bulunup bulunmadığı kesin olarak bilinmemektedir (Baudais ve Maiga, 2022). Ancak, "Investigate Europe" isimli kuruluş, EUTM tarafından eğitilen Mali güvenlik güçleri mensuplarının Bamako'da [Terörle Mücadele Özel Kuvvetlerinin protestoculara ateş açması, 2020], Gourma'da (8. Taktik Ordulararası Grup - GTIA tarafından yargısız infaz yapılması, 2019) ve Mopti'de (1. GTIA tarafından işkence yapılması - 2017) insan hakları ihlallerini gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür (Investigate Europe, 2022). BM Genel Sekreteri 3 Ekim 2022 tarihine BMGK'ya Mali'deki durumla ilgili olarak sunduğu raporda, ülkenin orta bölgesinde, bazı durumlarda yabancı güvenlik personeliyle birlikte gerçekleştirilen operasyonlarda, Mali güvenlik kuvvetlerine atıfta bulunulan 55 insan hakları ihlali iddiasının MINUSMA tarafından belgelendiğini bildirmiştir (BM, 2022C).

2.3.4. Mali Tarafından Talep Edilen "Eğit-Donat" Paketinin AB Tarafından Sağlanamaması

Mali Dışişleri Bakanı Diop, 2022 yılında verdiği mülakatında Mısır tarafından eğitilen Mali silahlı kuvvetleri unsurlarının eğitimlerinin hitamında sahaya konuşlanarak görev yapacak durumda olduklarını; eğitimlerinin, sağlanan teçhizatla birlikte yapıldığını; EUTM'in ise eğitim gereçleri olarak teçhizat veremediğini; bunun ise EUTM konseptinde bir eksiklik olduğuna ve eğitimlerde boşluk yarattığına dikkat çekmiştir (B2 Le Quotidien, 2022). Diop, bu "eğitim programı paketi" görüşünü ilk kez dile getirmemiş, 2017 yılında verdiği mülakatında da EUTM'in Mali silahlı kuvvetlerine teçhizat tedariki konusuna dikkat çekmiştir (B2 Le Quotidien, 2017).

Mali askeri unsurlarına EUTM tarafından verilen eğitimlerde silah ve mühimmat sistemlerinden, iletişim araçlarından ve taşıtlardan yoksun kaldıkları raporlara da yansımış; Ségou, Sévaré ve Gao'daki güvenli eğitim merkezlerindeki teçhizat altyapısının da yetersiz kaldığı bildirilmiştir (AB, 2022C). Hatta bazı kurslarda, Mali güvenlik güçlerinin

operasyonlarda kullandıkları silah sistemleriyle eğitim yapmalarının da yasak olduğu yapılan mülakatlardan anlaşılmıştır (Emma, vd. 2015).

EUTM'in içinde bulunduğu bu kısıtlamalar, Avrupa Parlamentosu tarafından 2020 yılında hazırlanan rapora da yansımış ve Parlamento, üye ülkelere ve AB kurumlarına aşağıdaki çağrılarda bulunmuştur:

“...(Mali'deki EUTM eğitim merkezlerine) kabul eden ülke (Mali) tedarik etmiyorsa, hem ortak kullanım, hem de bireysel kullanım için askeri teçhizat tedarik edilmesi, AB tarafından (son kullanıcının belirlenmesi, üçüncü ülkelere verilmesinin önlenmesi vb.) gerekli koruyucu tedbirlerin alınması sonrasında, (bu teçhizata ilişkin) eğitim verilmesi...” (AB, 2020B).

Avrupa Parlamentosu'nun bu çağrısı, AB Konseyi tarafından esasen “Avrupa Barış Kolaylığı” (*European Peace Facility*, EPF) mekanizmasının kurulmasıyla yanıtlanmıştır. Nitekim, AB Konseyi tarafından 22 Mart 2021 tarihinde alınan bir kararla, EUTM çerçevesinde Mali silahlı kuvvetlerine sağlanan eğitimde “eğit-donat” sorununun çözümüne de imkân sağlayacak şekilde kurulan “bütçe-dışı”, dolayısıyla Avrupa Parlamentosu'nun denetimine kapalı, bir fon oluşturulmuştur. 2021-2027 dönemi için EPF'ye 5,6 milyar Euro tahsis edilmiştir. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası çatısı altında yapılan AB operasyonlarının ve misyonlarının finansmanı konusunda daha önce kullanılan “Athena Mekanizması” ve “Afrika Barış Kolaylığı” fonunun yerini bundan böyle EPF almıştır (AB, 2021A).² EPF mekanizmasıyla Mali'ye verilmesi planlanan teçhizat “öldürücü” nitelikte olmamakla birlikte, EPF'ten bu nev'i silah sağlanması da teorik olarak mümkündür.

Mali silahlı kuvvetlerinin EPF'den yararlandırılmasına dair karar ise 2 Aralık 2021 tarihinde verilmiş; bundan böyle Mali silahlı kuvvetlerinin eğitimi sırasında ihtiyaç duyulan teçhizatın tedariki mümkün hale gelmiştir. 24 milyon Euro tahsis edilen programa göre, Banankoro'daki astsubay akademisine destek, Sévaré'deki eğitim tesislerinin altyapısının güçlendirilmesi ve Mopti-Sévaré bölgesindeki 23. Birliğine teçhizat sağlanması planlanmıştır. Ancak, Mali ve AB arasındaki siyasi ilişkilerde 2022 yılının başından itibaren gerginliğin tırmanması nedeniyle, Banankoro akademisine destek hariç, EPF'den Mali'ye planlanan destek askıya alınmıştır (AB, 2022C). Mali Dışişleri Bakanı Diop de esasen EPF'den sağlanacak yardımla ilgili şüphelerini dile getirmiştir (B2 Le Quotidien, 2022).

² “Athena Mekanizması”, AB misyonlarının ortak giderlerinin karşılanmasına yöneliktir. Birliklerin daha ziyade iâşe, ibate ve diğer benzeri lojistik giderlerine ilişkin ödemeler için tasarlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için (AB, 2023A).

2.3.5. Misyonda Görevli AB Ülkeleri Personelinin Kısa Görev Süreleri

Fransa Senatosuna 2019'da sunulan bir rapora göre, AB Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası çatısı altında yürütülen operasyonlar, üye ülkelerin ve AB'nin liderleri tarafından yetersiz ilgi görmektedir (Fransa Senatosu, 2018). Bu nedenle, EUTM'in bazı görevlerine yeterli personel tahsisi yapılamamıştır. Örneğin en güvenli yer olan Bamako'daki Danışman Görev Gücü (*Advisory Task Force*, ATF) dahi %40 personelle çalışmak durumunda kalmıştır (AB, 2022C). Avrupa Parlamentosu, EUTM'in münhal kadrolarının doldurulması çağrısında bulunmuştur (AB, 2020B).

EUTM-Mali görevlerine, dört ila altı aylık rotasyonlarla personel atamaları yapılmaktadır. Kısa görev süreleri ise, Malili muhataplarla gerekli sinerjinin yaratılmasını engellemektedir. Misyon Komutanı da dâhil olmak üzere, Mali makamları kısa sürelerle farklı kişiliklerle muhatap olmaları durumunda kalmaktadır. Kısa görev süreleri ayrıca, personelin “sahadaki dinamiklere” aşina olamadıklarını göstermektedir. Mali makamları ve eğitim gören askerler, EUTM personelinin sahadaki gerçekler konusunda yetersiz bilgi sahibi olduklarını ifade etmektedir (SIPRI, 2022).

AB Sayıştay üyesi Bettina Jacobsen, Avrupa Parlamentosuna EUTM Sahel Mali ve Nijer misyonlarının çalışmalarına dair yaptığı sunuşta, misyonların operasyonel etkinliklerinin, görev yönergeleri ve bütçelerinin orta ve uzun vadeli planlamaya olanak sağlamayacak şekilde iki yıl ile sınırlı olmaları ve kadroların büyük sayıda münhal olmaları nedenleriyle olumsuz etkilendiğini vurgulamıştır (ECA, 2018). Yapılan bazı mülakatlara göre, tabur seviyesinde 10 haftayla sınırlanan eğitim, askerlerin bireysel veya birlik seviyesinde hareket etmesine imkân tanıyacak yeteneklerin tam anlamıyla geliştirilememesine yol açmıştır. Bu durum, Mali silahlı kuvvetlerinin her zaman bir ortak ülke kuvvetiyle veya Fransız “Serval Operasyonu”yla birlikte hareket bağımlılığı yaratmıştır (Emma, vd. 2015). Kısa görev sürelerinden kaynaklanan kısa ders programları, eğitim alan askeri personelin temel bilgilerini geliştirmiş, ancak muhasım bir ortamdaki taktik yeteneklerinin artırılmasında noksan kalmıştır (Tull, 2021).

EUTM personelinin karşılaşmış oldukları sağlık problemleri görev sürelerini kısıtlayan ayrı bir unsur olabilir. Nitekim, Bamako, Koulikoro ve Bapho bölgelerinde görev yapan EUTM personeline ishal, bağırsak, mide ve üst solunum yolu hastalıkları tespit edilmiştir (National Library of Medicine, 2015). Öte yandan, EUTM-Mali misyonunun çalışma dili zorunluluğuna dair bir kısıtlaması da vardır. Misyonun çalışma dili, Mali'nin resmi dilinden ötürü Fransızcadır. EUTM'e atanacak personelin de Fransızca'yı konuşması, Fransızca eğitim materyalini anlayabilmesi ve anlatabilmesi gerekmektedir. Fransızca, seçilecek nitelikli personel bakımından bir engel teşkil etmiştir (Baudais ve Maiga, 2022).

2.3.6. Eğitimcilerin Malili Personele Yönelik Olumsuz Tavırları ve Eğitim Programlarının Sahadaki Gerçeklerle Uyuşmaması

Baudais Virginie ve Maiga Soulemane'nın, yapılan bazı mülakatlara istinaden aktardıklarına göre, EUTM-Mali misyonunun bazı eğitimcilerinin eğitim verdikleri askeri personele yönelik olumsuz tavırları (tepeden bakma, yolsuzlukla suçlama vb.) eğitimler sırasında gerilimli anların yaşanmasına neden olmuştur (Baudais ve Maiga, 2022). Benzer bir duruma Mali'de görev yapan Fransa Büyükelçisi Nicolas Normad da dikkat çekmiş, EUTM'in Bamako'ya 60 kilometre mesafede bulunan Koulikoro'da verilen eğitimin "konvansiyonel" olduğunu, bunun duyarlılık sorunlarına neden olabildiğini, nitekim bilgiyi eğitim görenlere aktarırken, bunun biraz üstenci (*paternalistes*) olarak algılanabildiğini belirtmiştir (DW, 2020).

Coen bu bağlamda, EUTM-Mali personelinin çoğunluğunun Fransa tarafından sağlandığını, Mali halkının ülkedeki Fransız varlığını sömürgeci müdahale olarak değerlendirildiğini belirtmektedir (Coen, 2021). SIPRI'nın mülakatlara dayanarak verdiği bilgilere göre, Mali yetkilileri ve eğitim alan askeri personel, EUTM'in Avrupa bakış açısıyla hazırlanan eğitim programlarını uyguladığını; eğitim görenlerin perspektiflerinin dinlenmesine yönelik fırsatın pek verilmediğini belirtmişlerdir. Buna göre, 2012'de EUTM'in planlama ve kurgulanması süreçlerinde Mali makamlarıyla asgari düzeyde istişare edildiği ve bilgi paylaşıldığı; sahadaki çatışmaların niteliğinin değişmesi karşısında, eğitim programlarının içeriğinin değiştirilmesi bakımından esneklik sağlanmadığı anlaşılmaktadır. "Zorlayıcı, tarihi ve kültürel çerçeveden yoksun bakış açısının" eğitim alan Malililer nezdinde tepki yarattığı; bunun üzerine, Mali makamlarının daha ziyade "eğiticilerin eğitimi"ne yöneldikleri, bunun da 2019 yılında EUTM tarafından verilen eğitim programlarına olan ilginin azalmasına neden olduğu görülmektedir (SIPRI, 2022).

Hoez, EUTM ile AB'nin Mali silahlı kuvvetlerine normatif bir yaklaşımla, onların Avrupa ideallerini ve standartlarını kabul ettirmek amacıyla nüfuz etme teşebbüsünde bulunduğunu; Zielonka ve Del Sarto'ya atıfla da, AB'nin "düzenleyici emperyalizm" tutumunun esasen AB çıkarlarının korunması ve yüceltilmesi" amacına matuf olduğunu, AB'ye mücavir bölgelerin AB sınır alanları haline dönüştürülerek bu ülkelerin AB'ye benzemesini istendiğini öne sürmektedir. Hoez, ayrıca Müller'den alıntıyla, EUTM eski Komutan Yardımcısı Albay Busch'un "temel sınamamız, bağımsız düşünmek gibi Batılı liderlik ilkelerini Mali ordusunda etkin hale getirmektir. Bu konuda çok sert bir tutumları vardı. Süpervizör, her adımı dikte etmekteydi" açıklamasını hatırlatmaktadır (Hoez, 2020).

Mali Cumhuriyeti Koruma Partisi (*Union pour la sauvegarde de la République*, UFR) lideri, Mali Savunma Bakanlığı eski sözcüsü N. Togo, EUTM'in Mali'de uzun bir süreden beri eğitim

verdiğini; ancak eğitilen askerlerin (cephede) hayatlarını kaybettiklerini, bu durumun EUTM eğitimlerinin sorunlu olduğunu gösterdiğini; bu nedenle de EUTM eğitimlerinin Mali yerel koşullarına uyarlanmasını önerdiklerini ve eksikliklerin giderilmesini talep ettiklerini; (EUTM'in ayrılmasına yönelik soruya cevaben) askerin eğitimlerini devam ettirmek durumunda olduklarını kaydetmiştir (InfoMatin, 2022).

EUTM tarafından sağlanan eğitimlerin, nihayetinde, Tull'un değindiği gibi, Mali silahlı kuvvetlerinin ihtiyaçlarının ve önceliklerinin karşılanmasından ziyade, Batılı ülkeler tarafından önerilen, yönlendirilen ve uygulanan programlar olduğu görülmektedir (Tull, 2021). Avrupa Parlamentosu'nun 2020 raporunda, EUTM eğitimlerinin “operasyonel gerçeklerle uyumlu olması gerektiği” çağrısı yapılması (AB, 2020B) da, bu bağlamda bir tesadüf değildir.

2.3.7. Sahada Bulunan Uluslararası Aktörlerin Sayısı ve Eşgüdüm Meselesi

Mali'de 2012 yılından itibaren birçok uluslararası aktör sahada görev yapmıştır. BMGK kararları çerçevesinde Mali'de istikrarı sağlamak üzere 2013 yılında bu ülkede görev yapan AFISMA, 2012 Aralık ayında Mali'ye sevk edilmiştir. Ülkenin kuzeyindeki çatışmaların durdurulması ve terör örgütlerinin güneye ilerlemelerinin önlenmesi amacıyla Fransa'nın “Serval Operasyonu” 2013 Ocak ayında ülkede konuşlandırılmıştır (Boeke ve Schuurman, 2015). AFISMA, 2013 Nisan ayında yerini BM'nin MINUSMA misyonuna bırakmıştır. “Serval Operasyonu”nu sonlandıran Fransa, 2014 Ağustos ayından itibaren “Barkhane Operasyonu”nu başlatmıştır (Lebovich, 2019). Mali'nin de üyesi olduğu (bilahare, 2022'de ayrıldığı) G5 Sahel 2014 Şubat ayında kurulmuş; 2017 Temmuz ayında G5 Sahel Müşterek Karargâhı çalışmalarına başlamıştır (Abdoul ve Karakaya, 2022). AB, EUTM-Mali'ye ilaveten, 2015 Ocak ayında ülkede daha ziyade iç güvenlik birimlerinin (polis, jandarma, Milli Muhafızlar) eğitimine destek ve danışmanlık amaçlarıyla EUCAP Sahel - Mali misyonunu (*EU Capacity Building Mission Sahel Mali*) başlatmıştır (AB, 2021B).

Sahada birçok uluslararası aktörün bulunması, aynı sayıda insani yardım ve ekonomik istikrar destek programlarının³ uygulanması sonucunu da doğurmaktadır. Her yardım ve destek programının gönderen ülkenin eğitim ve doktrinine göre farklı bir yaklaşımı vardır. Sahada birçok unsurun bulunması, Mali silahlı kuvvetlerine de aynı sayıda ve birbirinden farklı yaklaşımların, eğitimlerin ve doktrinlerin verilmesine yol açmaktadır ki, bu durum ülkenin kendi yeknesak eğitim ve doktrin anlayışına aykırılık teşkil edebilmektedir. Mali Genelkurmay

³ Mali güvenlik sektörüyle alakalı olarak 2017 yılında yaklaşık 70 farklı yabancı program yürütülmektedir (Tull, 2021).

Başkanlığı'nın tüm bu farklı askeri destek ve yardım programlarının bir potada birleştirildiği bir stratejisinin mevcudiyetine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

Uluslararası aktörlerin gerek kendi aralarında gerek Mali makamlarıyla etkin bir eşgüdümünün yapılamaması bir sorundur. Mali makamlarınca hazırlanması gereken konsolide bir stratejik güvenlik ve kalkınma planına farklı aktörler tarafından uygulanan programların entegre edilememesi gerek bu yardımların katma değerinin gerek sahadaki durumu değiştirici etkisinin sorgulanmasına; Mali makamlarının, (güvenlik sektörüyle alakalı) yabancı yardım programlarının kendilerine danışılmadan hazırlanmasından şikâyet etmelerine neden olmuştur. Bu uluslararası aktörler arasında EUTM-Mali misyonunun çalışmalarıyla ilgili eşgüdüm yapmadığına dair bir algı da mevcuttur (Emma, vd. 2015).

2.3.8. Askeri Darbeler (2020, 2021) Sonrasında Fransa'yla Gerginleşen İlişkiler, Rus Wagner Paralı Askerlerinin Mali'ye İntikali ve EUTM-Mali Misyonuna Etkileri

EUTM-Mali misyonunun konuşlanmasından yaklaşık yedi yıl sonra, 18 Ağustos 2020'de yapılan askeri darbeyle Devlet Başkanı Ibrahim Aboubacar Keita görevden alınmıştır (Le Monde, 2020). Ardından 24 Mayıs 2021'de gerçekleşen ikinci darbe sonucunda, Geçiş Dönemi Devlet Başkanı Bah N'Daw ve Başbakan Moctar Ouane da görevlerinden uzaklaştırılmış, yönetim Albay Assimi Goita'ya geçmiştir (Le Point, 2021). Demokrasiye geçiş sürecinin, seçimlerin ardından 26 Mart 2024'te tamamlanması planlansa da (BM, 2022A) net bir seçim takvimi belirlenmemiştir.

MINUSMA Başkanı El-Ghassim Wane, 18 Ekim 2022 tarihli raporunda, sivil yönetime geçişin ilerlediğini, yeni anayasa referandumunun 2023 Mart'ında yapılacağını; 17 Haziran 2022'de yeni seçim kanununun kabul edildiğini ve Ekim 2022'de Bağımsız Seçim İdaresinin oluşturulduğunu bildirmiştir (BM, 2022B). Bu gelişmeler üzerine ECOWAS, 9 Ocak 2022'den beri uygulanan ekonomik yaptırımları 24 Haziran 2022 Zirvesi'nde kaldırmıştır (BM, 2022C).

18 Ağustos 2020 darbesi sonrası Mali-Fransa ilişkileri gerginleşmiş (Laurent ve Élie, 2022), 24 Mayıs 2021 darbesiyle birlikte ilişkiler neredeyse kopma noktasına gelmiştir. Fransa, "Barkhane" operasyonunun Mali'den çekilmesine 10 Haziran 2021'de karar vermiştir. Mali hükümeti ise bu konuda bilgilendirilmediğini açıklamıştır (ORTM, 2022A; 2022B). Mali Dışişleri Bakanı Abdoulaye Diop, Fransa Dışişleri Bakanı Yves Le Drian'ın geçiş hükümetinin meşruiyetini sorgulamasını eleştirmiş ve Mali'nin bağımsız bir devlet olduğunu vurgulamıştır (B2 Le Quotidien, 2022).

Mali, 2 Mayıs 2022'de yayımladığı açıklamayla, Fransa'nın ülkenin egemenliğini ihlal ettiği gerekçesiyle üç anlaşmayı iptal etmiştir (Le Monde, 2022B):

- (a) “Barkhane” operasyonuna ilişkin Çerçeve Anlaşması (2013),
- (b) Mali-Fransa Askeri İşbirliği Anlaşması (2014),
- (c) “Takuba Özel Kuvvetleri”ne dair Ek Protokol (2020).

2022 Mart ayında, RFI ve France 24'ün Mali ordusunun sivillere yönelik ihlallerine ilişkin haberleri sonrası yayınları yasaklanmıştır (Le Monde, 2022A). Mali Başbakanı Albay Maiga, BM 77. Genel Kurulu'nda Fransa'yı “sömürgeci, intikamcı ve ECOWAS yaptırımlarının arkasındaki güç” olarak nitelemiştir. Fransa'nın terör gruplarına istihbarat ve silah desteği sağladığını iddia etmiş, bu konuda BM Güvenlik Konseyi'nde oturum talep etmiş ancak talep reddedilmiştir (BM, 2022A; MaliWeb, 2022).

Mali Dışişleri Bakanı Diop, 19 Ekim 2022'deki BM toplantısında Fransa'nın egemenlik ihlallerinin sürdüğünü belirterek, ihlallerin devamı halinde BM Şartı'nın 51. Maddesi uyarınca meşru müdafaa hakkını saklı tuttuklarını ifade etmiştir (BM, 2022C; ORTM, 2022B).

Fransa ve AB ile yaşanan gerilimin temelinde, Rus Wagner grubunun Mali'deki varlığı olduğu öne sürülmüştür (Fréjus ve Mahamadou, 2022). Bu noktada diğer bir gelişme yaşanmıştır: Mali, polis teşkilatı ve sivil koruma birimlerinin askeri komuta altına alınmasını 5 Ekim 2022 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırmıştır (Le Faso, 2022). AB'nin EUCAP Sahel Mali misyonu, polis, jandarma ve Milli Muhafız birliğinin kapasite gelişimi alanında eğitim vermekteydi.

Mali makamları yaptıkları açıklamalarda, Wagner grubuyla değil, Rusya'yla ikili anlaşmalar çerçevesinde işbirliğini geliştirdiklerini, hangi ülkeyle işbirliği yapılacağı hususunda Mali'nin egemen bir devlet olarak karar verebileceğini, Mali-Rusya işbirliğinin bir tarihi geçmişinin bulunduğunu belirtmiş; Mali'nin bağımsızlığını kazandığı yıllarda (1958) SSCB'nin Mali ordusunun %80'ini eğittiğine, bugün de kullanılan silahların %80'inin Sovyet kökenli olduğuna, Rus eğitmenlerin silah sistemlerinin bakımları konusunda Mali'ye yardımcı olduklarına dikkat çekmişlerdir (B2 Le Quotidien, 2022). Mali Savunma Bakanı Sadio Camara, 9 Ağustos 2022 tarihinde Rusya'nın Mali'ye 420 milyon Euro tutarında olduğu bildirilen askeri teçhizat yardımının (L39 ve Sukhoi 25 avcı uçakları; Mi24P saldırı helikopterleri) teslimi vesilesiyle Bamako'da yaptığı konuşmada, Mali ve Rusya arasındaki ilişkilerin “kazan-kazan” esaslı olduğunu söylemiştir (Le Monde, 2022C). Mali Hükümeti'nin ülkede yabancı güvenlik personeli kullanılmadığına dair görüşleri BM Genel Sekreteri'nin raporuna da yansımıştır (BM, 2022D). Mali Dışişleri Bakanı Abdoulaye Diop, BMGK'daki konuşmasında, Mali'nin stratejik ortak tercihi saygı duyulması gerektiğini tekrar vurgulamıştır (BM, 2022C). Mali Hükümeti,

bir “paramiliter” grupla işbirliği yapıldığına dair iddiaları bir hükümet açıklamasıyla da reddetmiştir (ORTM, 2022C).

Mali’nin Fransa’yla ilişkilerinde yukarıda özetlenen gerginlik süreci ve Rusya’yla yakınlaşması, Mali-AB ilişkilerini ve EUTM-Mali misyonunun geleceğini de kaçınılmaz olarak etkilemiştir. AB Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, 11 Nisan 2022 günkü açıklamasında Fransa ve bazı diğer ülkeler tarafından Rus Wagner paralı askerlerinin Mali’de bir silahlı kuvvet olarak faaliyet gösterdiğinin bildirildiğini; bu paralı askerlerin AB misyonları tarafından eğitilen Malili askerlere müdahil olmaması hususunda Mali Geçiş Hükümeti tarafından yeterli güvencenin verilmediğini, bu nedenle AB’nin 11 Nisan 2022 tarihi itibarıyla Mali silahlı kuvvetlerine ve Ulusal Muhafız birliklerine verdiği eğitimleri durdurma karar aldığını ifade etmiştir (Euractiv, 2022). Borrell, 17 Mayıs 2022 tarihli açıklamalarında da Mali Geçiş Hükümetinden talep edilen güvencelerin verilmediği ve AB eğitim misyonlarının durdurulduğunu teyit etmiştir. “Avrupa Barış Kolaylığı” mekanizmasından Mali’ye tahsis edilmesi öngörülen askeri teçhizat yardımının da askıya alındığını söylemiştir. Borrell, ayrıca, (Mali Geçiş Hükümetiyle) giderek artan çatışma kulvarı ve BM tarafından halen araştırılmakta olan ciddi insan hakları ihlallerine de dikkat çekmiştir (AB, 2022B).

AB ile Mali Hükümeti arasında güven bunalımının yaşanmasının yanı sıra AB misyonlarının faaliyetlerinin yürütülmesine dair herhangi bir ortam kalmamıştır. Bu ortamın ne zaman yeniden tesis edileceği ve EUTM misyonunun yeniden eğitim faaliyetlerine başlamasının mümkün olup olmayacağı ise cayı sualdir.

3. Afganistan’daki NATO Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti İl İmar Ekipleri (PRT)

Afganistan’da 2001 yılında Taliban rejiminin çökmesinden sonra ABD, “Sürekli Özgürlük Harekâtı”yla (*Operation Enduring Freedom*, OEF) Afganistan’daki askeri operasyonlarını sürdürmüştür. Uluslararası toplumun ilan edilen amacı, ABD’de vuku bulan 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Afganistan’a müdahaleyle bu ülkenin dünya için bir istikrarsızlık unsuru kaynağı olmamasıdır (Public Intelligence, 2010). Bunun için bir taraftan askeri operasyonlara devam edilirken, diğer taraftan ABD ve koalisyon ortakları Afganistan devletinin yeniden inşası gibi bir görevle karşı karşıya kalmıştır (Carlos, 2007: 121-169). Bu çerçevede, Taliban sonrasında uluslararası toplum tarafından Afganistan’da ulus-inşasının nasıl gerçekleştirilebileceği konusunun ele alındığı Bonn Konferansı toplanmış ve Bonn Anlaşması (BM, 2001B) adıyla bir süreç başlatılmıştır. Bu sürece göre, 2002-2005 döneminde güvenlik sektörü reformunda bazı devletler “lider ülke” rolü üstlenmiştir. Bu çerçevede ABD Afgan silahlı kuvvetlerinin yeniden yapılandırılmasından, Almanya Afgan ulusal polisinin

teşkilatlanmasından, Birleşik Krallık uyuşturucuyla mücadele faaliyetlerinden, İtalya adalet sektörünün reformundan, Japonya ise Birleşmiş Milletler'le iş birliği içinde terhis ve yeniden entegrasyon süreçlerinden sorumlu olmuştur (Buddenbohm, 2007). NATO ise 2011 yılından itibaren, üye ülkelerinin Afganistan'la ikili ilişkileri aracılığıyla sürece dolaylı olarak dahil olmuş, örgütün Afganistan'daki fiili varlığı, BM Güvenlik Konseyi'nin bu ülkeye ilişkin kararları doğrultusunda şekillenmiştir. İl İmar Ekipleri (*Provincial Reconstruction Teams*, PRTs), NATO'nun sahadaki mevcudiyetinin Afganistan sathına yayılması bakımından önemli bir araç haline gelmiştir.

3.1. ISAF PRT'lerin Kuruluş Süreci

ABD, El-Kaide unsurlarına karşı sahada yürütülen “kinetik” askeri operasyonlar devam ederken, NATO, Bonn Anlaşmasına uygun olarak BM Güvenlik Konseyi'nin 1381 (2001) sayılı Kararı (BM, 2001A) uyarınca Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'ni (ISAF) teşkil etmiştir. İlk aşamada 2.500 kişilik bir kuvvetle Kabil'e konuşlandırılan ISAF, kamu düzeni, siyasi liderlerin korunması, şiddetin önlenmesi ve tedarik hizmetlerinin sağlanmasıyla ulus-inşası sürecine katkıda bulunmuştur. Afganistan'da ulus-inşası süreci, Afganistan Geçiş Hükümetinin asli sorumluluğundadır ve BM Afganistan Destek Misyonu (UNAMA) ile ISAF arasında üçlü bir eşgüdüm mekanizması oluşturulmuştur. NATO, Ağustos 2003'te ISAF'ın komuta ve kontrolünü devralmış ve görev yönergesi BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla (BM, 2002-2006) tüm ülkeye genişletilmiştir. Azami seviyede ISAF, 50 ülkeden 130.000 asker ve sivil personelle görev yapmıştır (NATO, 2022B).

Stratejik hedeflerin sahada hayata geçirilmesi amacıyla ABD, 2002'de Koalisyon Müşterek Sivil-Asker Operasyon Görev Gücü (CJCMOTF) tarafından kurulan “Koalisyon İnsani (Yardım) Hücreleri (Coalition Humanitarian Cells, CHLCs)” esinlenerek ve Irak deneyimlerini dikkate alarak, Afganistan için PRT kavramını geliştirmiştir (Hughlett, 2009; Carlos, 2007; US Department of State Archive, 2001). İlk aşamada 2002 Kasım'ında Gardez, Bamyān, Kunduz, Mezar-ı Şerif, Kandahar ve Herat'ta PRT'ler kurulmuş, NATO'nun 11 Ağustos 2003'te ISAF operasyonunu devralmasının ardından 28 Haziran 2004'teki NATO Zirvesi'nde Mezar-ı Şerif, Maymene, Kandahar ve Herat'a yeni PRT'ler eklenmiştir (NATO, 2022B). Tedricen tüm Afganistan sathında PRT'ler kurulmuş veya daha önce ulusal olarak kurulmuş olanların komuta-kontrolü NATO'ya devredilmiştir. ISAF'ın sona ermesiyle, 2014 yılında tüm PRT'ler Afganistan makamlarına teslim edilmiştir (NATO, 2022A).

3.2. ISAF-PRT'lerin Karşılaştığı Güçlükler ve Sınamalar

3.2.1. PRT'lerin Yapısı ve Görev Yönergesi

PRT'lerin sayılarının artması üzerine, 2005'te kurulan "ISAF PRT Yönlendirme Komitesi" tarafından 27 Ocak 2005'te PRT'lerin misyonu tanımlanmıştır (Public Intelligence, 2010: 2-3). Buna göre PRT'ler, "Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümetince, egemenliğini ülke sathına genişletmek, güvenlik sektörü reformunu ve yeniden inşa çabalarını mümkün kılmak konularında destek olacaklardır" (NATO, 2022B). PRT'ler, Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisi'ne (ANDS) uygun olarak hükümetin güvenlik, yönetim ve kalkınma çabalarını destekleyeceklerdir (Generalship, 2008). Ancak PRT'lerin etkinliğini ölçmek için müttefiklerce kabul edilmiş bir kriter bulunmamaktadır (Perito, 2005: 12). Luehrs, PRT'lerin spesifik hedeflerine ulaşmaları konusunda Müttefikler arasında görüş birliği olmadığını, ne zaman normal kalkınma ekipleriyle ikame edileceğine dair nihai amacın belirlenmediğini ve amaçlara ilişkin muğlaklığın stratejiye de yansıdığını vurgulamaktadır (Luehrs, 2009: 97).

Ülkenin yeniden yapılandırılması çalışmaları sadece NATO veya PRT sorumluluğunda kalmamıştır. 2006 yılında ortaya konulan Afganistan "Compact" girişimiyle Afganistan'daki ulus-inşası sürecinin uluslararası camiada daha geniş bir destek bulması ve PRT'lerin ikili yardımlarla da desteklenmesi sağlanmıştır (Fransa Dışişleri Bakanlığı, 2006).

ISAF operasyonel komutasında bulunan PRT'ler, her ülkenin kendi ulusal tecrübelerine göre yapılandırılmış; büyüklüğüne ve yapısına PRT'yi kuran ülkeler karar vermişlerdir (United States Government Accountability Office, 2008). ABD, Birleşik Krallık, Almanya ve Kanada gibi bazı ülkeler, konuşlu oldukları bölgelerin de yapısı ve ihtiyaçlarına uygun olarak, PRT'lerin sivil bileşenlerinin yanısıra, büyük bir askeri varlığı da yerleştirmişlerdir.

Logar'da konuşlu ve 2008-2013 döneminde görev yapan Çekya PRT'sinde, 12'si inşaat mühendisi olmak üzere 39 sivil görev yapmış, sivil birimin yanında 100 kişilik askeri bir birlik de bulunmuştur (Army.Cz., 2013).

Almanya'nın Kunduz ve Feyzabad bölgelerinde kurulan PRT'lerinin çalışmalarında bu ülkenin Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı arasında eşgüdüm ve işbirliği sağlanmıştır (Glatz, 2011). Kandahar'da 2005-2011 döneminde görev yapan Kanada PRT'sinin askeri bileşenine bir Tuğgeneral komuta etmiş, Kanada Müşterek Görev Gücü komutanlığı yapan bu askeri yetkili, ISAF Güney Bölge Komutanlığının da (*Regional Command - South, RC-S*) bir unsuru olmuş; PRT'nin sivil kanadına Kanada Kandahar Temsilcisi liderlik yapmış, Kanada Dışişleri ve Uluslararası Ticaret Bakanlığı ile Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansına karşı sorumlu olmuştur. PRT'nin sivil bileşeninde

Kanada İnfaz Hizmetleri Kurumu ve Kanada Polisi de yer almıştır. Kanada, PRT çalışmalarını 2018 yılındaki “Manley Raporu” tavsiyelerine göre “Hükümetin Bütüncül Yaklaşımıyla” (*Whole of Government*, WoG) yürütmüştür (Leprince, 2013: 359-377). PRT kavramını oluşturan ABD, Afganistan'da en çok PRT'ye sahip ülke olmuştur. Bununla birlikte, ABD PRT'lerinin iç yapısı ve çalışmalarının, bazen PRT'yi oluşturan milli kurumlar arasında bir dengesizlik ve kültürel bir ayrışma yarattığına dair bir görüş de mevcuttur (Hughlett, 2009: 23).

Türkiye'nin Afganistan'a NATO çerçevesinde uzun vadeli katkıları (Anadolu Ajansı, 2021) bağlamında Vardak'ta 9 Kasım 2006 tarihinde kurulan Türk İl İmar Ekibinde sivil ve askeri personel birlikte çalışmıştır. Askeri kanadı Genelkurmay Başkanlığından sağlanan 64 kişilik unsurdan oluşmuştur. Sivil kanada Dışişleri Bakanlığından atanan bir yetkili liderlik yapmıştır. Projelerin niteliğine göre, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ile Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) yetkililerinden oluşan 30 kişilik bir sivil ekip görev yapmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2006). Vardak'daki başarılı PRT tecrübesi sonrasında Türkiye, Cevizcan bölgesinde 16 Nisan 2010 tarihinde Afganistan'daki ikinci PRT'sini kurmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2010). Türk PRT'leri, “Afgan sahiplenmesi” yaklaşımına önem atfetmiş ve çalışmalarını bu anlayışla sürdürmüştür (Kardaş, 2013).

Afganistan'da her bölgenin bir İl Kalkınma Komitesi (*Provincial Development Committee*, PDC) vardır. PDC'de merkezi yönetimin İl Müdürleri görev yapmaktadır (Tarım İl Müdürü, Eğitim İl Müdürü gibi). PRT'lerin kurulmasından sonra, PRT liderleri ve ekipleri de fiiliyatta PDC'nin bir üyesi olarak görev yapmışlardır. UNAMA ve bölgede görev yaparak, Afgan makamlarıyla işbirliği içinde bulunan sivil toplum örgütlerinin temsilcileri de PDC'nin toplantılarına katılmışlardır. PDC, bölgedeki tüm yeniden imar ve kalkınma faaliyetlerine karar vermekte ve aktörlerin eşgüdüm içerisinde hareket etmesini sağlamıştır. PDC, İl Kalkınma Planlarını hazırlamaktan sorumlu tutulmuştur. PDP'lerin Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisiyle uyumlu olması gerekmiştir.

Bazı PRT'ler, ülkelerindeki sivil toplum kuruluşlarına da bünyelerinde yer vermişlerdir. PRT'lerin iç yapısının nasıl belirleneceği hususunda NATO katı bir tutum belirlememiş, yapılacak çalışmaların niteliğine göre ülkelerin takdirine bırakılmıştır. Bu esneklik, PRT kuran ülkelere sahada da çalışma kolaylıkları sağlamıştır. Bu şekilde, istikrarsız bir ortamda insani yardım ve yeniden inşa faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi mümkün kılınmıştır (Buddenbohm, 2007: 13).

3.2.2. PRT Görev Yönergelerine İlişkin Kısıtlamalar

PRT'lerin genel yaklaşım olarak sınırlı bir görev yönergeseine sahip olması baştan düşünülmüştür. Bunun temel nedeni, imar çalışmalarında yerel makamların çabalarının ikame edilmemesidir. Bu nedenle, PRT bölgelerinde “hafif ayak izi” bırakılması ve yerel sahiplenmenin sağlanması hedeflenmiştir (Buddenbohm, 2007). Bu yaklaşım, NATO belgelerinde de yer almış; PRT'lerin, üstlendikleri görevlerin ötesine geçmemesi gerektiği vurgulanmıştır (NATO, 2021). Diğer bir anlatımla, NATO ülkeleri Afganistan PRT planlamalarında, Afganistan hükümetinin yeniden imar çalışmalarına paralel bir yapı oluşturmamaları yönünde hareket etmeye davet edilmiştir.

Bahsekonu anlayış, planlama aşamasında NATO ülkeleri tarafından dikkate alınmıştır. Bagdis'te kurulan İspanya PRT'sine dair yayınlarda, PRT'lerin yerel halka saldırı amacıyla kurulmadığı; Afgan hükümetine istikrar ve kalkınma çabalarında destek olacağı belirtilmektedir (Pujol, 2014: 19). Benzer şekilde, Bamyân'daki PRT'nin Yeni Zelanda tarafından devralınacağı açıklamasında da PRT'nin saldırı misyonu olmadığı vurgulanmıştır. Kunduz ve Feyzabad'daki Almanya PRT'lerinin görev yönergeleri de bu çerçevede belirlenmiş olup, Afganistan hükümetinin ülke sathında nüfuzunu artırmak, güvenlik kuvvetlerini inşa etmek, yerel yönetimlerin etkinliğini artırmak, güvenlik sektörü reformunu yapmak ve seçim hazırlıklarını desteklemek görevleri arasında sayılmıştır (Burton, 2003: 27-28)

PRT'lerin çalışmalarıyla ilgili önemli bir konu da, “ulusal kısıtlamalar”dır (*national caveats*). Bazı PRT'lerin terörle mücadele operasyonlarına katılmayacakları, mensubu oldukları ülkeler tarafından NATO'ya bildirilmiştir. Terörle mücadele görevleri olan bazı PRT'ler ise, ülkelerinden onay almadıkça gece operasyon yapmamıştır. İç karışıklık durumlarında PRT'lerin yabancı insani yardım görevlilerini yerleşkelerine kabul etmeleri mümkün değildir (Perito, 2005: 3).

3.2.3. PRT Personelinin Görev Süreleri, Ön Eğitimleri, Yerel Halkla İlişkileri ve Dil Sıkıntısı

NATO, PRT personelinin görev süreleri konusunu PRT'yi kuran ülkelerin ihtiyarına bırakmıştır. Bu nedenle, her PRT için standart bir görev süresinden bahsetmek yerine, ülkelerin farklı uygulamalarına bakmakta fayda vardır.

Vardak'taki Türk PRT'si, Dışişleri Bakanlığı personeli olan sivil koordinatör liderinin bir yıl süreyle PRT'de görev yapmasını öngörmüştür. Diğer sivil personelin görev süresi de azami bir yıl şeklinde planlanmıştır. Proje bazında görev yapan sivil personelin görev süreleri

ise proje süresiyle sınırlı tutulabilmektedir. Bagdis'deki İspanya PRT'sinde askeri unsurların görev süreleri beş ila altı ay arasındadır. Personel, Afganistan'da, aynı yıl içinde olmamak kaydıyla, tekrar görevlendirilebilmektedir. Patlayıcı, özel ekipman operatörleri gibi özel uzmanlığı olan askeri personele ise bu kural uygulanmamaktadır. Sivil uzmanlar ise bir yıl görev yapmaktadır (Pujol, 2014: 24). ABD'nin PRT'lerinde genel ilkeler ABD Savunma Bakanlığı tarafından belirlenmiştir. Askeri birimlerde "rezerv" olarak görevlendirilen personelin 13 aydan daha fazla süreyle Afganistan'da bulunmamasını, silahlı kuvvetler mensupları için 9 ay, sivil personel içinse 9 ila 12 ay göre süresi öngörmüştür (Hughlett, 2009: 25). Perito'nun ABD PRT'lerinde operasyona katılan askeri birimler ile PRT bünyesindeki askeri unsurlar arasında bazı sorunlar yaşandığına dair verdiği bilgiler (Perito, 2005: 8) görev sürelerinin tespitinde bir veri olarak dikkate alınmış olabilir. Bamyân'daki Yeni Zelanda PRT'sinde görevlendirilen yaklaşık 100 personel için 6 ila 12 ay arasında görev süresi sonrasında rotasyon yapılacağı açıklanmıştır (Burton, 2003). Ghor'da konuşlanan Lityanva PRT'sinde ise sivil unsurların görev süresi 6 ila 8 ay arasındadır. Askeri unsurlar Afganistan'da iki tur görevlendirilebilmektedir (Egdunas, 2007: 72).

PRT'lerde görev yapan personel, gerek NATO tarafından sağlanan kurslara (Almanya / Oberammergau'daki NATO Okulunda verilen PRT hazırlık kursları) katılmış, gerek ülkelerin kendi sivil / askeri merkezlerinde Afganistan'a gönderilmeden önce ön eğitim almıştır. Raciun'un Kifner'den aktardığına göre, ABD 10. Dağ Tümeninde Afganistan'da görev alacak personel için, tarih, ahlak, gelenekler ve kültür konularını muhtevi "kültürel farkındalık" eğitimini zorunlu tutmuştur (Egdunas, 2007: 57). Esasen, personelin eğitim ihtiyacının bulunduğu zamanında dikkat çekilmiştir (Perito, 2005: 12). Luehrs, PRT'lerde görev alacak personelin kurumlar arası bir eğitim ihtiyacının tanımlandığını belirtmektedir (Luehrs, 2009: 100-101). Bu görüş, Rietjens tarafından da desteklenmekte olup, sivil-asker işbirliğinde muğlak olmayan ve yararlı askeri yönergelere ihtiyaç vardır (Rietjens, 2007). Jackson ve Gordon, sivil-asker işbirliğinin ilgili ulusal kurumlar arasında daha geniş ve bütünleşik bir kapasite gelişimini gerekli kıldığını vurgulamaktadır (Jackson ve Gordon, 2007: 647-661). Eğitim süreci, İspanya PRT'lerinde görev alacak personel için sözkonusudur. PRT personeline verilen eğitimlerde yerel geleneklere, uluslararası insancıl hukuka ve insan haklarına saygı konuları yer almıştır. İspanya PRT personeliyle ilgili herhangi bir şikâyet yerel halktan gelmemiştir (Fernández, 2008).

Kültürel farkındalık veya PRT hazırlık eğitimlerine rağmen, PRT'lerin yerel halkla temaslarında kültürel okur-yazarlık noksanlığı ve dil sıkıntısı ön plana çıkmıştır. Raciun'un Kucheide ve Tekelioğlu'na atıfla gözlemcilerden aktardığına göre, PRT'ler kültürel okur-

yazarlık konusunda eksik ve cahildir. Bu noksanlık sadece yerel kültür açısından değil, bölgesel bilgi ve yerel diller bakımından da geçerlidir. PRT çalışanları yerel dilleri konuşamamakta ve yerel halkla iletişim sorunu yaşamaktadır (Egdunas, 2007: 66-67). İspanya PRT'sinden de, sivil koruma ekiplerinin yerel Afgan personeline verilen eğitimlerde tercümanlara ihtiyaç duyulduğunu, bu durumun bir güçlük arzettiği bildirilmiştir (Pujol, 2014: 29-31).

3.2.4. Sahadaki Uluslararası Aktörlerin Çokluğu ve Eşgüdüm Meselesi

Afganistan'da ISAF'ın ve PRT'lerin görev yaptığı dönemde sahada ABD'nin OEF operasyonu, BM Misyonu UNAMA, NATO ISAF ve PRT'ler, ülkelerin Afganistan'daki ikili işbirlikleri çerçevesinde kalkınma ajansları ve sivil toplum örgütleri bulunmaktadır.

Normal koşullarda, BM ve NATO arasında Kabil'de stratejik konularda eşgüdüm sağlanmıştır. NATO'nun kendi bünyesinde Kabil'de ISAF karargahında, gerektiğinde NATO Sivil Kıdemli Temsilcisinin (*Senior Civilian Representative-SCR*) de katıldığı, sivil ve askeri temsilcilerin hazır bulunduğu eşgüdüm toplantıları gerçekleştirilmiştir.

Bölgelerde ise, Valilikler tarafından PDC şemsiyesinde eşgüdüm yapılmıştır. Sahada, Valilik tarafından uygun görülen tüm aktörler PDC toplantılarına katılmışlardır. Bazen iki bölgeyi ilgilendiren kalkınma projelerine bitişik illerdeki PRT temsilcileri iştirak etmişlerdir. Ancak, PRT'ler arasında eşgüdümün daha etkin yapılabileceği konusunda sahadan aktarılan bazı tecrübeler de mevcuttur (Vasques, 2010). Askeri konular ise daha ziyade ISAF RC Komutanlıkları bünyesinde görüşülmüştür. Öte yandan, PRT'lerin etkin çalışabilmesi için kendi içinde de tüm bileşenleri arasında yüksek düzeyde bir eşgüdüm sağlanması gerekirken, bunun (her zaman) mümkün olamadığı, ABD PRT'lerinde ilgili kurumlar arasındaki işbirliğini engelleyen meselelerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Carlos, 2007).

Sivil kanatta kalkınma projeleri bakımından eşgüdüm sağlanabilirken, Afgan güvenlik kuvvetleri arasında bazı eşgüdüm eksiklerinin bulunduğu da rapor edilmiştir. 2007 Aralık ayında Farah vilayetinde yaşandığı anlaşılan güvenlik operasyonları arasında Farah ve Herat vilayetleri güvenlik güçleri arasındaki eşgüdümsüzlüğün ISAF Batı Komutanlığı (RC-West) tarafından giderilmeye çalışıldığı, ancak, Afgan Ulusal Ordusu ve Afgan Ulusal Polisi ile PRT'ler arasında uyumun sağlanamadığı anlaşılmaktadır (Hughlett, 2009: 36-37). Her iki unsurun sahadaki faaliyetlerinin Afgan makamları arasında zihin karışıklığına neden olduğu, PRT'lerin çalışmalarının da halk arasında askeri istihbarat faaliyetleriyle bağlantılandırıldığı görülmektedir (Yalçınkaya, 2014).

Bir başka eşgüdüm sorunu da, PRT'ler ile sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin her zaman örtüşmemesidir. PRT'lerin ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri arasında “bulanık

bir çizgi" bulunduğu, sivil toplum kuruluşlarının çalışanlarının bu nedenle terör saldırılarına maruz kaldıkları ileri sürülmüşse de, 2010-2011 dönemi için yapılan ampirik bir çalışma ABD askeri varlığının bulunduğu bölgelerde bu hipotezin doğru olmadığını ortaya koymuştur (Mitchell, 2015: 1-18). Bazı sivil toplum örgütleri de, tarafsızlıklarını zedeleyebileceği gerekçesiyle PRT'lerden finansman almayı reddetmiştir (Leprince, 2013).

3.2.5. Afganistan Güvenlik Kuvvetlerinin Eğitimi ve Donatımı

Afganistan Ulusal Ordusuna (*Afghan National Army*, ANA) ve Afganistan Ulusal Polisine (*Afghan National Police*, ANP) NATO ülkeleri tarafından sağlanacak eğitim desteğinin, NATO Genel Sekreterinin BM Genel Sekreterine 2 Ekim 2003 tarihinde göndermiş olduğu mektupta da belirtildiği üzere (BM, 2003B) NATO ülkeleriyle Afganistan arasında "ikili" planda sağlanması öngörülmüştür. Afganistan güvenlik kuvvetlerine yönelik münhasır bir NATO "eğit-donat" programı bulunmamaktadır. Bu çerçevede, her PRT bünyesinde veya PRT kapsamı dışında ülkelerin Afganistan'la ikili plandaki işbirliği programlarında eğit-donat faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

Örneğin ABD ANA ve ANP'ye ikili planda silah desteği sağlamıştır. Bu konu ABD Kongresi'nde bazı endişeler üzerine görüşülmüş ve sağlanan askeri teçhizat desteğinin kontrolünün yapıp yapılmadığı hususunda Yönetimin ilgili yetkililerinden bilgi talep edilmiştir (US Government Publishing Office, 2009: 28). İspanya, PRT bünyesinde polis eğitimi vermiş ve Afgan polisine devriye görevleri sırasında eşlik etmiş; silah ve mühimmat da sağlamıştır (Pujol, 2014: 28). Ortak devriyeler ABD PRT'leri tarafından da sağlanmıştır (Perito, 2005: 9). Türk PRT'si bünyesinde ise bir polis eğitim merkezi kurulmuş ve belirli sürelerle Afgan polisinin eğitimi sürdürülmüştür (DVIDS, 2009).

4. Sonuç

EUTM-Mali ve ISAF PRT misyonları arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapıldığında benzer ve farklı noktaların bulunduğu gözlenmektedir.

Her şeyden önce, her iki misyon da BMGK kararları çerçevesinde faaliyet göstermiştir. Uluslararası meşruiyet, gerek BM'nin zaman içinde bölgedeki durumla ilgili olarak aldıkları kararlar, gerek AB ve NATO Konseyleri tarafından verilen kararlarla böylece sağlanmıştır. Hukuken dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus hem Mali hem de Afganistan hükümetleri kendi ülkelerinde sözkonusu misyonların kurulmasını BM'den talep etmiş olmalarıdır. Bu çerçevede, EUTM-Mali ve NATO-ISAF'ın konuşlanması için her iki örgüt tarafından ilgili ülkeye bir zorlama veya dayatmada bulunulmamıştır.

Misyonların görev sürelerinin tamamlanması bakımından ise farklı bir durum söz konusudur. Nitekim EUTM-Mali, ülkedeki siyasi gelişmeler nedeniyle faaliyetlerini asgari düzeye indirmek durumunda kalmış ve bilahare sona erdirilmiştir. Misyona büyük katkıda bulunan Fransa, askerlerini ülkeden tamamen çekmiştir. PRT'ler ise 2014 yılında ISAF operasyonunun sonlandırılması neticesinde sorumluluğu Afganistan makamlarına devretmiştir. ISAF operasyonu döneminde (2003-2014), Afganistan hükümetiyle ISAF'a katkıda bulunan ülkelerden herhangi biriyle bir siyasi anlaşmazlık yaşanmamış ve bu nedenle herhangi bir PRT de kapatılmamıştır.

EUTM-Mali ve ISAF PRT personelinin görev sürelerinin 6 ay ila 1 yıl arasında değişmesi bakımından bir benzerlik vardır. Mali ve Afganistan'daki yerel koşullar farklı olmakla birlikte, ülkelerin hem sivil hem de askeri personel görevlendirilmesinde genel olarak 1 yılın ötesine geçmediği; ayrıca, arka arkaya olmamak kaydıyla, birden fazla görevlendirme yapabildiği görülmektedir.

Eğit-donat programları bakımından EUTM-Mali ve ISAF PRT arasında temel bir farklılık vardır. EUTM-Mali'nin ilk dönemlerinde misyona katkıda bulunan ülkelerin eğit-donat imkânı bulunmamakla birlikte, misyonun ilerleyen dönemlerinde bu ihtiyacın ortaya çıkması nedeniyle EPF'in kurulmasıyla eğit-donat ilke olarak sağlanmış; ancak Mali'deki askeri darbe nedeniyle bu yardım hayata geçirilmemiştir. ISAF PRT'lerde eğit-donat bir PRT kavramı olarak bulunmasa da PRT ülkelerinin Afganistan'la ikili işbirliği çerçevesinde eğitim desteği sağladıkları Afganistan güvenlik kuvvetlerine askeri teçhizat desteği sunmaları mümkün olmuştur.

Her iki misyonun icrasında, personele kültürel farkındalık amacıyla göreve başlama öncesinde ön eğitim verilmiştir. Ancak bu eğitimlerin yeterli olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya varmak güçtür. Nitekim EUTM-Mali misyonunun bazı ülkelere mensup personelinin olumsuz tutumları hakkında Mali makamlarından şikayetler yükselmiştir. ISAF PRT personelinin tutumları hakkında Afganistan makamlarından herhangi bir şikâyetin bulunmadığı literatürden anlaşılmaktadır. Verilen kültürel eğitimlerin etkinliği hakkında da yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Her iki misyonun icrasına yönelik finansman sorunu bulunmadığı veya finansmanın bir sorun olarak ortaya konulmadığı görülmektedir. EUTM-Mali AB fonlarından ve personel giderleri için mensup olunan ülkenin kaynaklarından yararlanmıştır. ISAF PRT'nin finansmanı ise her ülkenin kendisine aittir.⁴ ABD PRT'lerinin finansmana ilişkin olarak ülke içi

⁴ "Costs lie where they fall" olarak bilinen bu ilke ve ortak fonların kullanılmasına dair bir karşılaştırma için (Wouters, 2008). Örnek olarak, ABD ve Kanada PRT'lerinin finansman büyüklükleri için bakınız: United States

mekanizmaların karmaşık olduğu, bunun da sahaya olumsuz yansımalarla yol açabildiği bildirilmiştir (Luehrs, 2009: 98).

EUTM Mali'nin görev yönergesindeki kısıtlama nedeniyle, verilen eğitimlerin sahada ölçülebilmesi için en etkin yol olan eğitim verilen personele sahada refakat edilmesi mümkün olmamıştır. Bu durum, terörle mücadeleyi misyon süresince sürdüren Mali'deki güvenlik koşullarından ve personelin hayati tehlikeyle karşı karşıya bırakılmamasına dair düşünceden kaynaklanmıştır. ISAF-PRT'de ise, eğitim verilen Afgan personele (askeri veya polis) refakat edilmesi konusunda NATO tarafından herhangi bir kısıtlayıcı karar alınmamış, bu husus PRT'yi oluşturan ülkelerin takdirine bırakılmıştır. Eğitimler sırasında ve sonrasında kuvvet koruma imkânı bulunan PRT ülkeleri, Afgan personele refakat edilmesine olumlu yaklaşmışlardır.

Her iki misyonun icrasında, sahadaki diğer unsurlarla eşgüdüm ihtiyacına dikkat çekilmiştir. Uluslararası örgütlerin (MINUSMA, UNAMA, AB, NATO) yerel makamlarla eşgüdümünün yanı sıra, kendi aralarındaki istişareler de önem taşımaktadır.

Her iki misyonun icrası döneminde sahada sivil toplum örgütleri de mevcuttur. Tüm aktörlerin eşgüdümünün sağlanması ise hükümetin sorumluluğu olarak değerlendirilmiştir. Gerek Mali hükümetinin gerek Afganistan hükümetinin sahadaki tüm aktörlerin eşgüdümünü etkili bir şekilde sağlayabildiğine dair soru işaretleri mevcuttur.

Gerek EUTM-Mali gerek ISAF PRT'leri farklı coğrafyalarda icra edilmiş istikrar misyonlarıdır. Afrika kıtasının ve Afganistan'ın kendine özgü yerel siyasi ve sosyal dinamikleri ile güvenlik ortamı, bu misyonların gelişimini ve belirlenen hedeflere ulaşmasını doğrudan etkilemiştir.

Uluslararası teşkilatların kriz yönetim ve istikrarın tesisine yönelik misyonlarının yerel dinamiklerden ne ölçüde ve hangi koşullarda, olumlu veya olumsuz etkilenip etkilenmediğine dair kıta veya bölge ölçeğinde akademik çalışmaların yapılması ise bu teşkilatların gelecekte tasavvur edecekleri misyonların başarısı bakımından yararlı olabilir.

Kaynakça

- AB.(2011). Strategy for Security and Development in the Sahel, 2011. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/strategy_for_security_and_development_in_the_sahel_en_1.pdf adresinden erişilmiştir.
- AB.(2012). Council Conclusions on Mali/Sahel, 23 July 2012. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12808-2012-INIT/en/pdf> adresinden erişilmiştir.
- AB.(2013). Council Decision 2013/34/CFSP of 17 January 2013 on a European Union military mission to contribute to the training of the Malian Armed Forces (EUTM Mali). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2013.014.01.0019.01.ENG adresinden erişilmiştir.
- AB.(2016). Council Decision (CFSP) 2016/446 of 23 March 2016 amending and extending Council Decision 2013/34/CFSP on a European Union military mission to contribute to the training of the Malian Armed Forces (EUTM Mali). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32016D0446> adresinden erişilmiştir.
- AB (2018). Council Decision 2018/716 of 14 May 2018 amending and extending Decision 2013/34/CFSP on a European Union military mission to contribute to the training of the Malian Armed Forces (EUTM Mali). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv:OJ.L_.2018.120.01.0008.01.ENG adresinden erişilmiştir.
- AB.(2020A). EUTM Mali: Council extends training mission with broadened mandate and increased budget, 23 March 2020. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/03/23/eutm-mali-council-extends-training-mission-with-broadened-mandate-and-increased-budget/> adresinden erişilmiştir.
- AB.(2020B). European Parliament resolution of 16 September 2020 on EU-African security cooperation in the Sahel region, West Africa and the Horn of Africa (2020/2002(INI)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0213_EN.html adresinden erişilmiştir.
- AB.(2021A). European Peace Facility, 22 March 2021. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/european-peace-facility> adresinden erişilmiştir.

- AB.(2021B). About EUCAP Sahel Mali, 15.09.2021. https://www.eeas.europa.eu/eucap-sahel-mali/about-eucap-sahel-mali_en?s=331 adresinden erişilmiştir.
- AB.(2021C). Mali: Yet Another Coup. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/690671/EPRS_ATA\(2021\)690671_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/690671/EPRS_ATA(2021)690671_EN.pdf) adresinden erişilmiştir.
- AB.(2022A). EUTM Mali Fact Sheet. https://eutmmali.eu/wp-content/uploads/2022/01/20220113_Fact-Sheet-EUTM-sans-elections-22FEB_ENG.pdf adresinden erişilmiştir.
- AB. (2022B). Foreign Affairs Council (Defence): Remarks by High Representative Josep Borrell at the press conference, Brussels 17 05 2022. https://www.eeas.europa.eu/eeas/foreign-affairs-council-defence-remarks-high-representative-josep-borrell-press-conference-0_en?s=331 adresinden erişilmiştir.
- AB.(2022C). Holistic Strategic Review of EUTM Mali and EUCAP SAHEL Mali 2022, 25 May 2022. <https://media.euobserver.com/ce019f3357aff2c61c7717085550bacb.pdf> adresinden erişilmiştir.
- AB.(2023A). Athena - financing security and defence military operations, 17 September 2021. [https://www.consilium.europa.eu/en/policies/athena/#:~:text=Athena%20is%20a%20mechanism%20which,and%20defence%20policy%20\(CSDP\).&text=On%201%20March%202004%2C%20the,European%20Union%20set%20up%20Athena](https://www.consilium.europa.eu/en/policies/athena/#:~:text=Athena%20is%20a%20mechanism%20which,and%20defence%20policy%20(CSDP).&text=On%201%20March%202004%2C%20the,European%20Union%20set%20up%20Athena) adresinden erişilmiştir.
- AB.(2023B). Cologne European Council, 3-4 June 1999, Conclusions of the Presidency. https://www.europarl.europa.eu/summits/kol1_en.htm adresinden erişilmiştir.
- AB.(2023C). Missions and Operations. https://www.eeas.europa.eu/eeas/missions-and-operations_en adresinden erişilmiştir.
- Abdoul Dangavo, M. O., ve Karakaya, İ. (2022). G5-Sahel Ortak Gücünün Terörle Mücadele Politikası ve G5-Sahel Fransa İlişkileri. TESAM Akademi Dergisi, 9(1), 179-207. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.998783> adresinden erişilmiştir.
- Afrika Birliği.(2013). AFISMA transfers its authority to MINUSMA, 01 July 2013. <https://www.peaceau.org/en/article/afisma-transfers-its-authority-to-minusma> adresinden erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı.(2021). Turkey's long involvement in NATO mission in Afghanistan, 19.06.2021. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/turkey-s-long-involvement-in-nato-mission-in-afghanistan/2279062> adresinden erişilmiştir.

- Army.Cz.(2013). Ministry of Defence and Armed Forces of the Czech Republic, ISAF PRT, August 6,2013. <https://www.army.cz/scripts/detail.php?id=87800> adresinden erişilmiştir.
- Baudais, V. ve Maiga, S.(2022). The European Union Training Mission in Mali: An Assessment, *SIPRI*. https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-04/bp_2204_eutm_mali.pdf adresinden erişilmiştir.
- B2 Le Quotidien.(2017). Ne pas investir dans le G5 Sahel aura des conséquences dramatiques... pour tous (Abdoulaye Diop), Entretien avec Abdoulaye Diop, le 27 novembre 2017. <https://club.bruxelles2.eu/2017/11/ne-pas-investir-dans-le-g5-sahel-aura-des-consequences-dramatiques-pour-tous-abdoulaye-diop/> adresinden erişilmiştir.
- B2 Le Quotidien.(2022). Le Mali est souverain. Nous avons le droit de faire nos choix de sécurité, Entretien avec Abdoulaye Diop, le 31 janvier 2022. <https://club.bruxelles2.eu/2022/01/le-mali-est-souverain-nous-avons-le-droit-de-faire-nos-choix-de-securite-entretien-avec-abdoulaye-diop/> adresinden erişilmiştir.
- BM.(2001A). BM Güvenlik Konseyi 1381 (2001) sayılı Kararı. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1386> adresinden erişilmiştir.
- BM.(2001B). Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the Re-Establishment of Permanent Government Institutions (The Bonn Agreement). <https://peacemaker.un.org/en/documents/agreement-provisional-arrangements-afghanistan-pending-re-establishment-permanent> adresinden erişilmiştir.
- BM.(2002-2006). BM Güvenlik Konseyi 1413, 1444, 1510, 1623 ve 1707 sayılı Kararları. <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-0> adresinden erişilmiştir.
- BM.(2003A). ISAF mandate outside Kabul extension demand by AFG FM (S/2003/986). <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Afgh%20S2003%20986.pdf> adresinden erişilmiştir.
- BM.(2003B). NATO SG Letters (2 and 6 October 2003) to UNSG on NATO's Long Term Strategy for Afghanistan (S/2003/970). <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Afgh%20S2003%20970.pdf> adresinden erişilmiştir.
- BM.(2012). BM Güvenlik Konseyi 2085 (2012) sayılı Kararı. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2085> adresinden erişilmiştir.
- BM.(2013). Security Council Press Statement on Mali", SC/10878-AFR/2502, 10 January 2013. <https://press.un.org/en/2013/sc10878.doc.htm> adresinden erişilmiştir.

- BM.(2022A). Discours du Colonel Abdoulaye MAIGA Premier ministre p.i, Chef du Gouvernement du Mali, à l'occasion du Débat général de la 77ème Session ordinaire de l'Assemblée générale des Nations Unies New York, le 24 septembre 2022. https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/77/ml_fr.pdf adresinden erişilmiştir.
- BM.(2022B). Mali: Progress on transition, peace process, amid ongoing insecurity, 18 October 2022. <https://news.un.org/en/story/2022/10/1129657> adresinden erişilmiştir.
- BM.(2022C). Discours de SEM Abdoulaye Diop, Ministre des Affaires étrangères et de la Coopération Internationale, a l'occasion de l'examen par le Conseil de Sécurité du Rapport du Secrétaire Général sur la Situation au Mali, New York, le 18 octobre 2022. https://www.un.int/mali/sites/www.un.int/files/Mali/discours_maeci_reunion_cs_onu_oct_2022_vf_17.10.22.pdf adresinden erişilmiştir.
- BM.(2022D). Situation in Mali, Report of the Secretary-General, S/2022/446. <https://minusma.unmissions.org/sites/default/files/n2236094eng.pdf> adresinden erişilmiştir.
- BM.(2023A). BM Güvenlik Konseyi 2690 (2023) sayılı Kararı. https://minusma.unmissions.org/sites/default/files/res_2690_2023_en.pdf adresinden erişilmiştir.
- BM.(2023B) Closure of MINUSMA. <https://minusma.unmissions.org/en#:~:text=Closure%20of%20MINUSMA,close%20on%20December%2031%2C%202023> adresinden erişilmiştir.
- Boeke, S., ve Schuurman, B.(2015). Operation 'Serval': A Strategic Analysis of the French Intervention in Mali, 2013–2014. *Journal of Strategic Studies*, 38(6), 801–825. <https://doi.org/10.1080/01402390.2015.1045494> adresinden erişilmiştir.
- Boisvert, M.A.(2016). Forces armées maliennes, une lente reconstruction. *Afrique contemporaine* 2016/4 N° 260, 87-90.
- Britannica.(2025). 2012 coup and warfare in the North. <https://www.britannica.com/place/Mali/2012-coup-and-warfare-in-the-north> adresinden erişilmiştir.
- Buddenbohm, S.(2007). Eine Bewertung des Ansatzes als Zivil-Militärisches Instrument im Rahmen des Internationalen Engagements, Freie Universität Berlin Otto-Suhr-Institut für Politikwissenschaft August 2007. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/5877> adresinden erişilmiştir.

- Burton, M.(2003). New Zealand to lead Provincial Reconstruction Team in Afghanistan, 8 July 2003, *Yeni Zelanda resmi internet sayfası*. <https://www.beehive.govt.nz/release/new-zealand-lead-provincial-reconstruction-team-afghanistan> adresinden erişilmiştir.
- Carlos H.(2007). U.S. Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan, 2003-2006: Obstacles to Interagency Cooperation”, içinde: Joseph R. Cerami, Jay W. Boggs, “The Interagency and Counterinsurgency Warfare”, *Strategic Studies Institute*, US Army War College, 121-169.
- Coen,T.(2021). The Wagner Group in Mali: Another Failed EU Strategy in Sahel? 19 October 2021, *Finabel*. <https://finabel.org/the-wagner-group-in-mali-another-failed-eu-strategy-in-sahel/> adresinden erişilmiştir.
- Mitchell D.F. (2015). Blurred Lines? Provincial Reconstruction Teams and NGO Insecurity in Afghanistan, 2010–2011, *Stability: International Journal of Security & Development*, 4(1): 9, 1-18.
- Defense Visual Information Distribution Service (DVIDS).(2009). New Police Training and Education Center opens in Wardak, 01.30.2009. <https://www.dvidshub.net/news/29471/new-police-training-and-education-center-opens-wardak> adresinden erişilmiştir.
- DW.(2020). La mission de formation militaire de l'UE au Mali critiquée. 01/09/2020, *DW*. <https://www.dw.com/fr/la-mission-de-formation-militaire-de-lue-au-mali-critique/C3%A9e/a-54777981> adresinden erişilmiştir.
- ECA.(2018). Presentation of ECA special report on EUCAP Sahel missions to the European Parliament, 4 July 2018, *European Court of Auditors (ECA)*. <https://www.youtube.com/watch?v=8rRfBsUgHps> adresinden erişilmiştir.
- Egdunas, R.(2007). The ‘Cultural Awareness’ Factor in the Activities of the Lithuanian PRT in Afghanistan. *Baltic Security and Defence Review*, Volume 9, 72.
- Emma S., Cecilia H. W., ve Michael J.(2015). European Union Training Missions: security sector reform or counter-insurgency by proxy? *European Security*, (24:2), 353-367.
- Euroactiv.(2022). EU ends part of Mali training mission, fearing Russian interference, Borrell says, April 12,2022. <https://www.euroactiv.com/section/global-europe/news/eu-ends-part-of-mali-training-mission-fearing-russian-interference-borrell-says> adresinden erişilmiştir.
- EU Security and Defence. (2013). EUTM Mali-Statement by Foreign Minister of Mali, broadcasted 2 April 2013.

<https://www.youtube.com/watch?v=cDBiYbuG33U> adresinden erişilmiştir.

Federal Foreign Office.(2020). Speech by Foreign Minister Heiko Maas to the German Bundestag on the Federal Government's motion to 'continue the participation of German Armed Forces in the EU EU Military Mission as a contribution to the training of the Malian Armed Forces (EUTM Mali), 13 May 2020. <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-eutm-mali-2340752> adresinden erişilmiştir.

Fernández, R.R.(2008). The Contribution of the Spanish Provincial Reconstruction Team (PRT) in Qala e Naw to the Reconstruction and Development of Afghanistan (ARI), 05 February 2008, *Real Instituto Elcano*. <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/the-contribution-of-the-spanish-provincial-reconstruction-team-prt-in-qala-e-naw-to-the-reconstruction-and-development-of-afghanistan-ari/> adresinden erişilmiştir.

Fransa Dışişleri Bakanlığı. (2006). The Afghanistan Compact. https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/afghanistan_compact.pdf adresinden temin edilmiştir.

Fransa Senatosu.(2018). European Defence: The Challenge of Strategic Autonomy, Rapport d'information n° 626 (2018-2019) de M. Ronan LE GLEUT et Mme Hélène CONWAY-MOURET, fait au nom de la commission des affaires étrangères, de la défense et des forces armées, déposé le 3 juillet 2019. http://www.senat.fr/rap/r18-626-2/r18-626-2_mono.html adresinden erişilmiştir.

Fransa Temsilciler Meclisi.(2017). Rapport d'Information déposé par la Commission des Affaires Européennes (1) sur les missions PSDC de l'Union européenne au Mali (EUTM Mali et EUCAP Sahel Mali), le 14 février 2017. <https://www.assemblee-nationale.fr/14/europe/rap-info/i4472.asp> adresinden erişilmiştir.

Fréjus Q. ve Mahamadou A.(2022). L'EUTM se retire du Mali mais indésirable au Niger? April 12, 2022, *DW*. <https://www.dw.com/fr/l-eutm-se-retire-du-mali-mais-ind%C3%A9sirable-au-niger/a-61446971> adresinden erişilmiştir.

Generalship.(2008). DCOM ISAF PRT Review, Lt-Gen Jonathon Riley 2008. <http://generalship.org/research-articles/dcom-isaf.html> adresinden erişilmiştir.

Glatz, R.(2011). "ISAF Lessons Learned, a German Perspective", *Prism* 2, No:2, 2011, 169-176. https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/prism%20/v2i2/f_0024126_19674.pdf adresinden erişilmiştir.

- Hoez, J.(2020). “How has the Eu acted as a Global Power through EUTM Mali?, 03/04/2020”, *Vocal Europe*, erişim 21 Ekim 2023, <https://www.vocaleurope.eu/how-has-the-eu-acted-as-a-global-power-through-eutm-mali/> adresinden erişilmiştir.
- Hughlett F.E. (2009). Good Governance Matters: Optimizing U.S. PRTs in Afghanistan to Advance Good Governance. *US Joint Forces Staff College Joint Advanced Warfighting School*. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA530202.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Human Rights Watch.(2013). Le conflit armé au Mali et ses conséquences Recueil de documents publiés par Human Rights Watch 2012-2017, Feb 4, 2013. https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/malicompendium0217fr.pdf) adresinden erişilmiştir.
- Human Rights Watch.(2022). “Mali, Events of 2021”, erişim 16 Ekim 2023, <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/mali> adresinden erişilmiştir.
- InfoMatin.(2022). Urgent: L'EUTM quitte enfin le Mali, le 12 mai 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=2uwsaWSxAYA> adresinden erişilmiştir.
- Invertigate Europe.(2022). Mali: Des exactions commises par des soldats formés par l'Union européenne, le 7 avril 2022. <https://www.investigate-europe.eu/fr/2022/mali-exactions-soldats-formes-union-europeenne> adresinden erişilmiştir.
- Jackson M. ve Gordon S.(2007). Rewiring Interventions? UK Provincial Reconstruction Teams and Stabilization, *International Peacekeeping*, Volume 14, 2007, Issue 5, 647-661.
- Kardaş, Ş.(2013). Turkey's Regional Approach in Afghanistan, *Center for Strategic Research (SAM)* 2013, JSTOR. <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep05090.8.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Laurent B. ve Élie T.(2022) “Après Barkhane Repenser la posture stratégique française en Afrique de l'Ouest”, *IFRI*, Mai 2022. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/bansept_tenenbaum_apres_barkhane_2022.pdf adresinden erişilmiştir.
- Lebovich, A.(2019). Mapping Armed Groups in Mali and the Sahel, 24 May 2019, *European Council on Foreign Relations*. https://ecfr.eu/special/sahel_mapping/operation_barkhane adresinden erişilmiştir.
- Le Faso.(2022). Mali: Le gouvernement « militarise » la police et la protection civile, 7 octobre 2022. <https://lefaso.net/spip.php?article116532> adresinden erişilmiştir.

- Le Monde.(2020). Coup d'Etat au Mali : le président, Ibrahim Boubacar Keïta, démissionne, 18/08/2020. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2020/08/18/coup-d-etat-au-mali-le-president-ibrahim-boubacar-keita-et-son-premier-ministre-aux-mains-des-putschistes_6049272_3212.html adresinden erişilmiştir.
- Le Monde.(2022a). Au Mali, les médias français RFI et France 24 définitivement suspendus, le 28 avril 2022. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2022/04/28/au-mali-les-medias-francais-rfi-et-france-24-definitivement-suspendus_6124002_3212.html adresinden erişilmiştir.
- Le Monde.(2022b). Le Mali considère désormais la présence des militaires français et européens sur son sol comme illégale, le 3 mai 2022. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2022/05/03/le-mali-considere-la-presence-des-militaires-francais-et-europeens-sur-son-sol-comme-illegale_6124559_3212.html adresinden erişilmiştir.
- Le Monde.(2022c) Le Mali reçoit de nouveaux équipements militaires de Russie, le 10 août 2022. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2022/08/10/le-mali-recoit-de-nouveaux-equipements-militaires-de-russie_6137664_3212.html adresinden erişilmiştir.
- Leprince, C.(2013). The Canadian-led Kandahar Provincial Reconstruction Team: A success Story? *International Journal*, June 2013, Vol. 68, No. 2 (June 2013), 359-377.
- Le Point.(2012). Le Mali a saisi officiellement l'ONU d'une demande d'intervention militaire, le 24/09/2012. https://www.lepoint.fr/monde/le-mali-a-saisi-officiellement-l-onu-d-une-demande-d-intervention-militaire-24-09-2012-1509722_24.php#11 adresinden erişilmiştir.
- Le Point.(2021). Mali : un coup d'État dans le coup d'État?, le 28/05/2021. https://www.lepoint.fr/afrique/mali-un-coup-d-etat-dans-le-coup-d-etat-28-05-2021-2428593_3826.php#11 adresinden erişilmiştir.
- Luehrs C.(2009). Provincial Reconstruction Teams, A Literature Review, PRISM , Vol. 1, No. 1 (12/2009), *Institute for National Strategic Security*, National Defense University, 97.
- MaliWeb.(2022). Soutien français aux terroristes : Qui bloque la plainte malienne à l'ONU?, 17 Oct. 2022. <https://www.maliweb.net/nations-unies/soutien-francais-aux-terroristes-qui-bloque-la-plainte-malienne-a-lonu-2995266.html> adresinden erişilmiştir.
- National Library of Medicine.(2015). Surveillance of Food- and Smear-Transmitted Pathogens in European Soldiers with Diarrhea on Deployment in the Tropics: Experience

- from the European Union Training Mission (EUTM) Mali. *BioMed Research International* Volume 2015. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4619819/> adresinden erişilmiştir.
- NATO.(2021). Afghanistan Lessons Learned Process. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/12/pdf/2112-factsheet-afgh-lessons-en.pdf adresinden erişilmiştir.
- NATO.(2022A). ISAF's mission in Afghanistan (2001-2014), 30 May 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm?selectedLocale=en adresinden erişilmiştir.
- NATO.(2022B) “NATO and Afghanistan”, 31 August 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8189.htm?selectedLocale=en adresinden erişilmiştir.
- NATO.(2025). Operations and missions: past and present, 30 Jul. 2025. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm adresinden erişilmiştir.
- ORTM.(2022A). Communiqué du gouvernement suite à la décision de la France du retrait des forces barkhane et takuba, le 18 février 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=pjpt3cQ53qY> adresinden erişilmiştir.
- ORTM.(2022B). Que Faut-il comprendre du dossier de l'accord militaire entre le Mali et la France? le 4 mai 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=cd49GOSp0uc> adresinden erişilmiştir.
- ORTM.(2022C). Rappel des Faits”, Communiqué N035 du gouvernement de la transition du Mali, le 24 septembre 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=2GUJe1uo2fo> adresinden erişilmiştir.
- Perito, R.M.(2005). “The US experience with Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan - Lessons identified”, *United States Institute of Peace Special Report* 12, October 2005. https://www.files.ethz.ch/isn/39612/2005_october_sr152.pdf adresinden erişilmiştir.
- Public Intelligence.(2010). ISAF Provincial Reconstruction Team Handbook, Edition 4, May 16, 2010. <https://publicintelligence.net/isaf-provincial-reconstruction-team-prt-handbook> adresinden erişilmiştir.
- Pujol, C.R.(2014). Spanish Provincial Reconstruction Team (PRT) in Badghis (Afghanistan), 2005 – 2013. *Catalan International Institute for Peace Barcelona*, (November 2014), 19.
- Rachel, D.(2014). The European Union Mission in Mali: A Case Study, içinde *Croatian International Relations Review*, Vol 20, Iss 71 (Sciendo, 2014), 91-119.

- Rietjens, S.J.H. (2007). "Managing Civil-Military Cooperation: Experiences from the Dutch Provincial Reconstruction Team in Afghanistan", *Sage Journals*, May 9, 2007, Volume 34, Issue 2. <https://doi.org/10.1177/0095327X06297601> adresinden erişilmiştir.
- SIPRI.(2022). EU Military Training Missions, A Synthesis Report; 2022. https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-5/2205_eutm_synthesis_paper_0.pdf adresinden erişilmiştir.
- Spain Ministry of Defense (2024). "Deployments and Operations, EUTM-Mali", <https://emad.defensa.gob.es/en/operaciones/historico-de-operaciones/43-UE-EUTM-Mali/index.html> adresinden erişilmiştir.
- Sudouest.(2022). Mali : la junte au pouvoir « exige » de Macron d'en finir avec « sa posture néocoloniale, le 01/08/2022. <https://www.sudouest.fr/international/afrique/mali/mali-la-junte-au-pouvoir-exige-de-macron-d-en-finir-avec-sa-posture-neocoloniale-11832337.php> adresinden erişilmiştir.
- Tandoğan, M.(2018). *Büyük Sabra'da Son Osmanlı Tebaası Tevarikler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı.(2006). Vardak İl İmar Ekibi hakkında Bilgi Notu, 8 Kasım 2006. https://www.mfa.gov.tr/bn_9---8-kasim-2006_-vardak-il-imar-ekibimiz-hk_.tr.mfa adresinden erişilmiştir.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı.(2010). Press Release no 85, dated 19 April 2010, Regarding the Efforts to establish a Civilian-led Provincial Reconstruction Team (PRT) in Shibirgan in North Afghanistan. https://www.mfa.gov.tr/no_-85_-19-april-2010_-no_-76_-6-april-2010_-press-release-regarding-the-efforts-to-establish-a-civilian-led-provincial-reconstruction-team-_prt_-in-shibirgan-in-north-afghanistan-in-north-afghanistan.en.mfa adresinden erişilmiştir.
- Thurston, A. (2020). *Jihadists of North Africa and the Sabel: Local Politics and Rebel Groups*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Tull, D. M. (2021). The European Union Training Mission and the Struggle for a New Model Army in Mali, 11 February 2021. *IRSEM Research Paper*, No: 89, https://www.irsem.fr/data/files/irsem/documents/document/file/3233/RP_IRSEM_89.pdf adresinden erişilmiştir.
- Tull, D.M. (2022A). Security Force Assistance under Geopolitical Stress: The EU's 'Strategic Review' of its CSDP Missions in Mali, 20.06.2022. *SWP*. <https://www.swp->

- berlin.org/publikation/mta-spotlight-09-the-eus-strategic-review-of-csdp-missions-in-mali adresinden erişilmiştir.
- Tull, D.M.(2022B). Calling Time on the EU Mission to Mali, *Internationale Politik Quarterly*, May 09.2022. <https://ip-quarterly.com/en/calling-time-eu-mission-mali> adresinden erişilmiştir.
- United States Government Accountability Office.(2008). “Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan and Iraq”, October 1, 2008, Congressional Committees, Washington DC. <https://www.gao.gov/assets/gao-09-86r.pdf> adresinden erişim sağlanmıştır.
- United States Institute of Peace.(2020). Five Things to Know About Mali’s Coup. <https://www.usip.org/publications/2020/08/five-things-know-about-malis-coup> adresinden erişilmiştir.
- US Department of State Archive.(2001). Provincial Reconstruction Teams (PRTs). <https://2001-2009.state.gov/p/nea/ci/iz/98777.htm> adresinden erişilmiştir.
- US Government Publishing Office.(2009). Training and Equipping Afghan Security Forces: Unaccounted Weapons and Strategic Challenges, House Hearing, 111 Congress, February 12, 2009. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-111hhrg64912/html/CHRG-111hhrg64912.htm> adresinden erişilmiştir.
- US State Department.(2021). 2021 Country Reports on Human Rights Practices: Mali. <https://www.state.gov/reports/2021-country-reports-on-human-rights-practices/mali> adresinden erişilmiştir.
- Vasques, L.(2010). Time to Reevaluate the Role of the Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan, November 4, 2010, *Brookings*. <https://www.brookings.edu/articles/time-to-reevaluate-the-role-of-provincial-reconstruction-teams-in-afghanistan> adresinden erişilmiştir.
- Wouters, P.(2008). The Conundrum: Costs-Lie-Where-They-Fall vs. Commun Funding”, içinde “Balancing Defence And Security Efforts With A Permanently Structured Scorecard”, *Egmont Institute*, 27-29. <https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2013/09/ep23.pdf?type=pdf> adresinden erişilmiştir.
- Yalçinkaya, H.(2014). “Turkey in Sheberghan: Special solutions due to special relations?”, içinde “Afghanistan PRTs”, *Academia*. https://www.academia.edu/38358468/_Book_Chapter_Turkey_in_Sheberghan_Special_Solutions_Due_to_Special_Relations adresinden erişilmiştir.